Цуг орн-нутгудын пролетармуд, негдцхәтн!

ХӘЛЬМГ ҮНН

1920 җил әкләҗ һарсмн

КПСС-ин Хальмг таңһчин комитетин, Хальмг АССР-ин Деед Советин болн Министрмүдин Советин орган

Мөрн җил 1990 Моһа сарин 12 Сарң өдр

№ 48. (11061). Үнь 3 деншг.

Секгдҗәх Съездин тускар әмтнә тоолврмуд

Моһа сарин 12-т Москвад СССР-ин улсин депутатнрин һурвдгч дараһи бишь Съезд көдлмшән эклхмн. Тегәд одахн биди хотл балһсна уульнцст харһсн әмтнд «Москвад көдлмшән секҗәх Съездлә Та ямаран ицлән залһлдулҗанат?» гидг сурвран өгләвиди.

А. А. СУРНАЧЕВА, 2-ч тойгта школын замч

— Сүл цагт мана җирһлин бәәдл улм дор кемҗәнд тусв. Магазинмүдин тәвцс тас хооси. Шикр, сави, кир уһадг талхн зуг талонмудар өгдг болв. Ондан дефицитн әд-таврин тускар нам келхмн биш. Урднь әлвгәр бәәдг әд-таврмуд яһҗ одсн болхв?

Аль эндрк келн-әмтнә хәрлцәнә бәәдлиг авад халәй. Прибалтикин республикүд мана орн-нутгин ханяс һархар седҗәнә. Закавказьен болн Дунд Азин республикүдт келн-әмтнә хәрлцәнә ул деер болсн ноүгәнәс келтә әмтнә цусн асхрла. Мана депутатнр эн заагдсн төрмүдт хамгин һол оньган өгәд ахр болгт эдниг хаһлх зөвтә гиҗ санҗанав.

үүлддмн, тоолврмудын плюрализм бәәдмн.

Аш сүүлднь, Съезд деер күүкд улсин төрмүдт ик оньг тусхагдхмн гиҗ нәәлҗәнәв. Кемр күүкд улст сән болхла, цугтаднь сән болхмн.

С. Б. АНДРЮЩЕНКО, «Нижневолгоэлектромонтаж» трестин ПМК-н монтажник

— Москвад экләҗәх СССР-ин улсин депутатнрин Съезд йирһад дараһи биш гиҗ нерәдгдҗәснь темдгтә. Әмтн нег үлү сүл цагт улм мууһар бәәдг болв. Әд-таврр һарһлһн баһрҗана, дефицитиң то өсҗәнә гисн үгмүд эндр хара биш соңсҗ болхмн. Болв тер бийнь, туслң мини тоолврар, дефицит гидг юмң манад уга. Үлгүр кергтәй? Кемр тадид машин кергтә болхла, терүг та магазинд хулдҗ авч чадшгот. Болв кемр тадн «хар рынкур» одхлатн ямаран чигн машиһән хулдҗ авч чадхмт. Зуг эн машинәнь төлә 2—3 холван ик мөңг арсмд өгх кергтә. Тер мет ним кевәр нань чигн әд-таврр хулдҗ авч чаджанат. Юуни төлә би эңүгән келҗәнәв? Кемрҗән государств оруһар үүлдхәр седҗәхлә дефицитн тоод орсн әд-таврмудин үниь 2—3 холванд өөдлх зөвтә. Зуг ним [illegible] [illegible] чадхувидә, рынкан кергтә әд-таврмудар дүүргхвиди.

Политическ хаихар чигн орн-нутгт тогтсн бәәдлиг тәвкүн гиҗ болшго. Өдр болһн гилтә орн-нутгин олн зүсн регионмудас үүмтә зәвге ирнә. Орн-нутгар эндән гиңиң буилтс, митинглд. — нань чигн керг уга йовдлмуд болад бәәнә. Буилт, митинг хойр мадид зөт-хол, әд-таврр өгшго. Буилт кехин орнд хан[illegible]

Б. Л.-Г. ЦОРГАЕВ, «Тосхач» кооперативин тосхач

— Мини санаһар, республикин болн региональн әдл-[illegible] [illegible]

КПСС-ин ЦК-н ПЛЕНУМ ДЕЕР

МОСКВА, моһа сарин 11. (ТАСС). Эндр Кремльд өрүн 10 часла КПСС-ин ЦК-н Пленум секгдв.

Үд күртл хойр төрәр күүндвр болв: «СССР-ин Конституцин 6 болн 7 статьясар СССР-ин улсин депутатнрин дараһи бишь Съездд сүв-селвгүд орулҗ өгхин тускар», тер мет «КПСС-ин XXVIII съезд хураһина, партьд тооцана-суңһврин кампань давуллһна болзгин, съездд элчллһнә кемҗәнә болн делегатнр суңһлһна диг-дарана тускар».

КПСС-ин ЦК-н Генеральн сегләтр, СССР-ин Деед Советин Ахлач М. С. Горбачев доклад кев.

Докладар болсн күүндврт КПСС-ин Московск горкомин негдгч сегләтр Ю. А. Прокофьев, Киргизск ССР-ин Министрмүдин Советин Ахлач А. Джумагулов, Казахстана Компартин Джамбулск обкомиң негдгч сегләтр С. М. Байжанов, КПСС-ин ЦК-н член, СССР-ин дотр-дундын кергүдин министр В. В. Бакатин, КПСС-ин ЦК-н член, КПСС-ин Тульск обкомин негдгч сегләтр Ю. И. Литвинцев, СССР-ин юстицин министр В. Ф. Яковлев, КПСС-ин ЦК-н член, ВЦСПС-ин сегләтр В. М. Мишин, КПСС-ин ЦК-н член, Польш Республикд СССР-ин берк болн күцц зөвтә элч В. И. Бровиков, Литван Компартин (КПСС-ин улд) цаг зуурин ЦК-н хойрдгч сегләтр В. Н. Швед, КПСС-ин ЦК-н сегләтр, «Правда» газетин ах редактор И. Т. Фролов, КПСС-ин ЦК-н член, ВЛКСМ-ин ЦК-н негдгч сегләтр В. И. Мироненко, Белоруссин Компартин Гродненск обкомиң негдгч сегләтр В. М. Семенов, СССР-ин науксин Академин экономикин әнгин академик-сегләтрин үүл даажах С. С. Шаталин орлцв.

Үдин хөөн КПСС-ин ЦК-н Пленум көдлмшән цааранднь кехмн.

Пленум деер КПСС-әс СССР-ин улсин депутатыг суңһхмн.

СССР-ин УЛСИН ДЕПУТАТНР СУҢЬЛЬАР БӘӘХ ЦЕНТРАЛЬН СУҢЬВРИН КОМИССЬТ

Округин суңһврин комиссин протоколын ул-сүүрт болн «СССР-ин улсин депутатнр суңһлһна туск» СССР-ин Закана 57, 61 болн 62 статьясла ирлцүлҗ СССР-ин улсин депутатнр суңһлһар бәәх Централь суңһврин комиссь Хальмг АССР-ин 553-ч тойгта Приозерн келн-әмтни-территориальн суңһврин округас суңһгдсн РСФСР-ин государственн агропромышленн комитетин ахлач, КПСС-ин член, Москва балһснд бәәдг СССР-ин улсин депутат Кулик Геннадий Васильевичиг темдглҗ бичҗ авв.

СССР-ин улсин депутат В. В. Щербицкий өвгрсн учрар Централь суңһврин комиссь һарсн депутатың ормд «СССР-ин улсин депутатнр суңһлһна туск» СССР-ин Закана 23 болн 62 статьясла ирлцүлҗ Украинск ССР-ин Днепропетровск областин 424-ч тойгта Верхнеднепровск территориальн суңһврин округар СССР-ин улсин депутат суңһлһиг 1990 җилин хөн сарин 13-д нарн өдрлә зааҗ темдглв.

В. И. ЛЕНИН ТӨРҖ ҺАРСНА 120 ҖИЛИН ӨӨНД

1990 җилин мөрн сарин 22-т В. И. Ленин төрҗ һарсна 120 җилин өөн күцҗәнә. Эн өөнд нерәдсн КПСС-ин ЦК-н идеологическ комиссин сүв-селвгүдиг КПСС-ин ЦК-н Политбюро тааСв.

Ленинә бәәдл-җирһл болн үүлдвр аллр күцлд цергллһнә, нәрн социальн төрмүд хаһллһна туст шинрүлгч халәц бәрлһнә үлгүр болҗ эндр чигн цергләҗәнә. Тиим кемҗәнә үүлдәчир ямаран чигн улс дунд ямаран чигн цагт зөвтә тоомср болн күндлһ зүүнә. Ленинә нерн хамгин түрүнд Аллр Октябрьск социалистическ революцла — орн-нутгин болн делкәэн хөв-җирһлд негинь йилһч нилчән күргсн йовдлла залһлдата.

Ленин социальн әәлдәч чигн, прожектер чигн биш билә. Көдлмшч классин, цуг күч-тәәлчирин кергллтсиг медҗ авад, тер тоотыг партин стратегийд болн тактикд тохраҗ чадлһнд терүнә чидл билә. Дүсүлгч ухан-тоолврта диалектик-марксист Ленинд догматикүдин хуучрсн сүзгллһн, тер мет революционермүдин бәәдл һарһлг әмтнә хәәкрсн үгмүд чигн әдл кемҗәнд әс ирлцҗәәмн. Наукд йоста шинрүләч болн политикд номт болад, социалистическ принципсәс хооран цухрлго, Лениг нәрн болн сәрүд бәәлдд күцәлһнә арһ яһҗ олиг болхинь болн [illegible] үзүлв.

Шудтан продукц сольлһнд олнна әв-арһар социализм батлхар бәәсн «дәәч коммунизмин» кемин түрүн дамшлтыг эндү болв гиҗ медүлх зерг В. И. Ленин олв. «Большевистск эксперимент» күүрлһнә тускар келгдсн олн зүсн тәәвриг үчртән авлго, заву революционн дуўврмудыг, һазад бийәсн олз-туста, болв дегәд һоолнь тәвгдсн [illegible]

экономическ кев-янзин потенциалыг олзллһн кергтә болҗана гиҗ эн медсмн. Эңүнәс иштә социализмин материальн ул-сүүр тосхлһнд залгдсн шин экономическ политик зарлгдла. Революц терүг таслҗ һарч чадшго гиҗ медгдҗәсн хамгин хурц төрмүдин болн сәрүд йовдлмудын бәәдләс һарлһиг минь эн политик теткв.

Социализм «цивилизованн кооператормүдын тогтац» гисн положень Ленин ухалҗ тогтав, культурн революцин идейиг үүрмг производительлин коопернрованьла, бәәдл-җирһлин цуг таалыг хүврүллһнлә батар залһлдулсмн. Келн-әмтни ленинск политикин, советск федерацин идейин чик бәәллиг, цаг илдкҗ медүлв. Советин йосна учр-утхинь бюрократическ кевәр хаҗилһлһнә әәмшгиг заахлари, Ленин олна политическ бәәдл-җирһлд улсин йосна, гражданск даавриң, закрмҗин болн чаһ закалтын принципс батлхиг күцх төр тәвлә. Күмн әмтнә тууҗлгч дамшлтд бәәх цуг девшлттә тоотыг олзллһн угаһар, социализмин тускар эн ухалҗасмн биш.

Бәәдл-җирһлин оралдата нарн йовдлмудас һарх арһ хәәхләри, Ленин хуучрсн постулатмудыг зөрмгәр авч хаяд, «ямаран чигн теорий мет [illegible] һоллгч, иит тоотыг зуг темдглҗәх, бәәдл-җирһлин [illegible] ниг медхдән зуг өөрдҗәх өцклдүрк теорьт зууньрлго, әмд җирһлиг, илт бәәдлин лавта йовдлмудыг марксист үчртан авх зөвтә» (ПСС. 31-ч боть, 134-ч х.) гиҗ ил кергт үзүлҗәсмн. Эңүнәс иштә эврәнь үүрмүдән хара биш алитрулад, тактикан гентки сольдмн, зәрмдән тедна хуучрсн хәләциг чаңһар [illegible]

социализмүр ирлһнә хаалһ олн зүсн болҗана гиҗ тер медлһнә туст үчүкн маһдлһ чигн үлдәҗәхш. Тиим тоолвр олн зүсн орн-нутгудын йирин-тууҗлгч ончта бәәдләр болн улсин авъясмудар уллгдҗана. Социалистическ тогтац гисн хуучн тоотыг бүклднь бурушалһн биш, болв цивилизацин хамгин өөдән күцәмҗсиг эн бийдән орулх зөвтә гисн тоолврар социализмин туст бәәсн хәләциг үндсәрнь хүврүллһн цәәлһгднә.

Болв советск государствин ул тәвәчин шинрүлгч кесг идеймүд дамшлтд тохрагдл уга үлдв.

Шин йосна учр-утхиг бюрократическ кевәр хаҗилһх әмшг бәәнә гисн терүнә заглһна үчрта бәәснь иткүлгдв. Сталинск диг-дараг, закч-административн системиг батруллһн олна бәәдл-җирһлиг күчәр нег әдл бәәдлүр һарһлһнд, улсиг политикәс, зөөрәс болн йоснас дүсүлҗ хаһцуллһнд, партин һашута хүврүллһнд болн социализмин нериг һуталһнд авч ирв. Партийн-государственн механизмин «үүрмг эңгнь» күн болҗана гисн сталинск тоолвр обществд батрулгдҗала. Ленинск үүләврмүдәс күчәр үүдәгч ухан-серл, демократизм болн гуманизм, цуг күмн әмтнә үнтә тоотын туст ил секәтә бәәдл, девшлтин әв-арһ биш, болв хамгин өөдән күцл гиҗ күүг медлһн һарһҗ авгдҗала. Большевистск партин хамгин билгтә әмтн аврлт угаһар уга кегдлә, советск обществин цуг багмудын күчн-чиньнь баһрулгдв. Сталинизм гисн эннь ленинизмиг бурушалһн болсн деерән, саяд әмтнә ухан серлд социалистическ идейиг бийинь үүср угаһар хаҗиллһн болсн билә. Цуг эн тоот [illegible]

тин, терүнә һоллгч чидлмүдин дашката болн сәрүд бәәллиг медхин төлә үллгч пункт болла.

XX зун җилин үндсни кевәр сольгдсна таалд марксизмин философск улыг делгрүллһнд Ленин ик гисн тәвцән орулла, диалектическ әв-арһиг цуг халхарнь ухалал, эңүг һанцхн политическ үүлдврин халхд биш, болв обществин болн йиртмҗин җисәнә закадыг шиҗллһнд чадмгар олзлҗала. Ленинә герәсд тууҗд үлдси тоот бәәхнь маһд уга, болв терүнә һоллгч идеймүд, ленинизмин ухан-серл мана өдрмүдт чигн цаарандан бәәнә. Өдгә цагин олн халхта бәәдлиг болн сәрүд йовцсиг зуг Ленинә үгәр, терүнә үүләврмүдәс авсн цитатмудар цәәлһхәр седлһн бас зөв уга болҗана. Күүнә интеллектуальн күчәр бәәлһнлә әдл әс гиҗ терүнд шудтан орҗах интеллектуальн әәмслһн Ленинд төрүц уга билә.

Тодрха социальн-политическ бәәдллә залһлдата бәәсн терүнә ашлврмуд, автоматическ кевәр, лавта үнн кевтәһәр өдгә цагин бәәдл-җирһлүр орулгдсн болхла, Ленин эврән терүг ухан-тоолвр уга хәләһ гиҗ үнлх билә. Теоретикүд чигн, политикүд чигн болҗах йовдлмудын йовциг тодрхаһар урдаснь тааҗ, терүг иргч арвад җилмүдин төлә диглтәһәр медҗ авч чадшго.

Тодрха ил тогтсн бәәдлиг шинҗллһәр үллгдсн научн тааҗ медлһнә өмнәс дааллһвр угаһар дала юм тааҗ медлһиг Ленин сәрүд тәвлг билә. Идеологическ олн зүсн хаҗһр идеймүд тархадг әмтнә өмнәс үүлдҗах үнчик ухата әмтст энти даңгинд дуртә билә.

Ленинә хөөн нарт делкәд, [illegible]

орхиг некв. Нарта делкән аренд шуд цүүгәтә бәәлһн диилгдҗәнә, кен-негән күндллһнә бәәдл, суверенитетин принципс батлгдҗана, цуг күмн-әмтнә зөөриг чиктнь үнллһнә туск идей олна халхас улм өргн медлһ авад йовна. Политическ шин ухан-тоолвр цуг нарта делкәд улм өргәр медгддг болҗ йовна.

Эн тууҗлгч йовдлмудын өмн өдгә цагин эпохиг үнлҗәх ленинск хәләцсин чинрнь буурулгдх зөв уга, энти һазр деер олна бәәдл-җирһлд болҗах хүврлтсин хамцу дамшлтыг, социализмин делкәд болҗах шин йовдлмудыг тоод авлһтаһар үүләгч кевәр шинәс делгрүлгдх зөвтә. Социализмин чинрнь шинрүлгч процесст терүнә шин дүрнь йилһрҗ үзгдҗәнә — энти гуманн демократическ социализм мөн. Социалистическ идей гидгтн улсин суверенитетд, теднә бәәдл-җирһлин янзд, келнд болн культурт шагшавдын күндлдг хәрлцәнә некврбийдән шинҗрҗәнә. Энти олн-әмтиг нөкцлтлһнүр, хамхоша эвинәр бәәлһнүр дуудҗана, ямаран болвчн бәәдлтәһәр күч үзүлдг болн зака эвддг йовдлыг нег мөслгч кевәр бурушаҗана.

Ленинә үүдсн зөөриг олн зүсн догматическ хаҗилгдҗәснь болн худлар цәәлһлг йовдлмудас сулдхлари, терүнд эврәнь идейн болн политическ шинрүллһнә берк чинртә гисн бүлсинь үнлән тогтсн ил бәәдлиг медлһнә болн оңдаруллһна научн әв-арһинь болн туста средствинь партья үзҗәнә.

Ленинск идеймүдәр хәрү әргҗ хәләлһн эндр йиринд[illegible] хәрү Ленинүр әргҗ ирлһн [illegible]

Күнкл ухатл болн революционер Ленин төрҗ һарсна 120-ч җилин өөн — олн зүсн өргмҗтә керг-үүлдврмүд бүрдәхин төлә темдглгдҗәхш. Өөн темдглнә гидгтн давҗ һарсн хаалһан ухалҗ, ашлвр келһн, эврәнь цуг оньгаң күцәгдәд уга төрмүдт өглһн гиҗ Ленин тоолҗасмн. Орн-нутг коммунистнрәс өргмҗтә дала, үг күцәхвидн гисн иткмҗ болн көөрлһ, ленинск хаалһар йовхвидн, гиҗ андһар өглһ күләҗәхш, болв хамгин түрүнд тодрха үүлдврмүд, зәрлгдсн политикән ил бәәдл-җирһлд күцәлһнә сән ашмуд күләҗәнә. КПСС-ин үүлдврлә оңдаруллһна иргчнь залһлдата болсн деерән аһу ик күцәмҗс залһлдата, тиим болсн хөөн шин йиртә социализм тосхлһнд аһу ик күцәмҗс бәрх кергтә болҗана. КПСС-ин XXVIII съездин өмн өргнд темдглгдҗәх ленинск өөн партиг чиңрарнь шинрүллһнд, терүнә цуг звеносин үүлдвриг йоста кевәр оңдаруллһнд омг-түшг өгх зөвтә. Партин дотр-дундын демократь хәрү тохралһнд болн делгрүллһнд партьн консерватизмүр болн догматизмүр хәрү эргшго ицл үзҗәнә.

В. И. Ленин төрҗ һарсна 120 җилин өөн темдглгдҗәхәс иштә КПСС-ин XXVIII съездд бәәллһнә тасршго кевәр залһлдата [illegible] политическ болн бүрдәмҗин көдлмш делгрүлхмн, партин политическ платформин проектиг цуг партийн болн цуг олна күүндврт тәвхмн гиҗ селвг өгчҗәнә.

Теоретическ көдлмшт болхла ленинск теоретическ зөөриг тоод авад, цуг эврәнь һоллгч оньган шинрүллһнә идеологин ухалҗ һарһлһнд, социализмин тууҗлгч дамшлтыг, өдгә цагин олна [illegible]

[illegible] эмтнә [illegible] асхрала, мана [illegible] нутгчир эн заагдсн төрмүдт хамгин һол оньгин өгәд ахр болхар эдниг хаһлх зөвтә гиж санжанав.

Б. Л.-Г. ЦОРГАЕВ, «Тосхач» кооперативин тосхач

— Мини санаһар, республик болһн регинальн әдл-ахун тоопана эв-арһар үүлдх зөвтә. Яһад гихлә, өдгә цагт цуг республикүд гилтә, тер дотр Хальмг, цутхлта, эн гидг үлмәд бәәнә. Энгин ик гидг үлмәд бәәнә. Эндр цутхлн республик болһнд кедү гектар тәрә тәрхинь, кедү мах өгхинь болн нань чигн зурас деерәс даалһж закна. Энүнәс келтә республикүд кәл деерән батар зогсж чадхш. Үлгүрнь, мана танһч. Хальмгин хамгин ик гисн зөөр юунв? Мах һарһлһнд, тиим эсий? Болв ямаран үнәр бидн эн зөөрән государствд худлднавидн? Хамгин бичкн үнәр. Тер мет республик ноосар, малын арсар, тосхлтын материалмудар, газар, нефтяр болн нань чигн йиртмжин зөөрәрн байн. Һундл болхларн, саак эн зөөрән бидн өңгәр гишн худлднавидн.

Тегәд республикд шулуһар заагдсн әдл-ууш болн зөөр эд-бод кедг предприятьмүд тосхх кергтә. Эврә һазрас авсн зөөрән, эврә предприятьмүд деер терүгән эд-бод кечксн хөөн белн продукцан ондан республикмүдт худлдхла мана орү кесг холвад өсхмн билә. Мана республикин әлчнр эн төрмүдиг Съезд деер босхж тәвх гиж нәәлжәнәв.

дефицит гидг юмн мадад уга. Үлгүр кергтәй? Кемр тадн машин кергтә болхла, терүг тадн магазинд худлдж авч чадшгот. Болв кемр тадн «хар рынкур» одхлатн ямаран чигн машиһан худлдж авч чадхмт. Зуг эн машинәнь төлә 2—3 холван ик мөңг арсмчд өгх кергтә. Тер мет ним кевәр нань чигн эд-тавр худлдж авч чадҗанат. Юуни төлә би энүгән келжәнәв? Кемржән государств орутаһар үүлдхәр седжәхлә дефицитин тоод орсн эд-таврмудин үнинь 2—3 холвин өөд [illegible] ондин арсм кедг үлсиг дийлж чадхувидн, рынкан кергтә эд-таврмудар дүүргхвидн.

Политическ халхар чигн орн-нутгт тогтсн бәәдлиг төвкнүн гиж болшго. Өдр болһн гилтә орн-нутгин олн зүсн регионмудас үүмәтә зәңгс ирнә. Орн-нутгар әлдән гишң буцлтс, митингүд, нань чигн керг уга йовдлмуд болад бәәнә. Буцлт, митинг хойр мадна хот-хол, эд-тавр өгшго. Буцлт кехин орчд хаанан шамлад көдлх кергтә. Тегәд, мини тоолврар, демократизацин олзлад зуг даавр уга үлс, экстремистнр әмт хутхад партюр тедкиг түкрәд бәәнә. Тиим әмтнд нег мөслгч хәрү өгх кергтә. Келхд, партин тускар. Мана орн-нутгт Коммунистическ партяс ондан парть керг уга, гиж тоолжанав. Ондан партьс үүлдхлә тедн эрк биш йосиг һартан авхин төлә ноолдхмн. Керүл-цуугәнд болхла әмтнә бәәдл-жирһл ясрдмн биш.

С. Д. ХАРИНОВ, Целинн РОВД-ин инспектор.

— Мана депутатнрт мадниг орчлңгин чирәд һутажах 6-ч статьяг Конституцас авад һарһх кергтә. Зуг олн партьта, тоолврмудын плюрализмта нутгт күн бийән лавта сул күүнд тоолна. Кемр олн парть үүдхлә тедн хоорнд мейәрклһн болхмн. Терүнә ашт улс бийснь сәәнинь доцнәд һардгч үүлд суңһхмн.

Болв эн йовциг ардаснь түлкхмн биш. Парть болһн үүдсн цаглань үүтдхә. Тер хоорнд зәрм төрмүдиг хооран саалго минь ода хаһлх кергтә гиж санжанав. Тер дотр милицтә залһлдата төрмүдиг. Үлгүрлхд, эндр үүл татачнр ямаран сән техниктәһинь киноһас меддг болхт. Мадн, ГАИ-н көдләчнр, хаалһд учрсн зеткртә йовдлын ормур күрхин кергт зәрмдән нам йовцн маши зогсаж авад тиигәрән күрдүвидн.

Социальн халхарчн милицд кесг төрмүд хоршагдсн бәәнә. Мана учрежденьс мөңгн уга болснас келтә эврәннь көдләчнрин төлә гермүд тосххш. Милицин жалвин кемжән ода бийнь ик биш. Тегәд депутатнр милицин төрмүдин тускар бас бичә марттха гиж келхәр седләв.

С. А. ЖАВАЕВА, жилищн-коммунальн әдл-ахун ТПО-н оператор.

— Көдлмшән эклжәх Съезд деер СССР-ин Президентин туск төр хәләгдхмн. Эн туст келхд, Президент мадна кергтә гиж тоолжанав. Болв, һундл болхларн, терүг зуг депутатнрин Съезд суңһхмн. Тер хоорнд делгрлттә орн-нутгудт Президентән цуг улс суңһж авналм.

Эн Съезд деер мана Конституцд бәәх 6-ч статьяг СССР-ин һол Заканас авад хайхмн гиж санжанав. Тиигхлә йир сән болхмн билә, яһад гихлә бидн зөв-йосни государств тосхх санатавидн. Тиим государствд болхла кесг политическ партьс

күч-[illegible]чирин кергллтсиг медж авад, тер тоотыг партин стратегийд болн тактикд тохраж чадлһнд терүнә чидл билә. Дусулгч ухан-тоолврта диалектик-марксист Ленинд догматикүдин хуучрсн сүзглһн, тер мет революционермүдин бәәдл һарһг әмтнә хәәкрсн үгмүд чигн әдл кемжәнд әс ирлцжәсмн. Наукд йоста ширүләч болн политикд номт болад, социалистическ принципсәс хооран цухрлго, [illegible] нәри болн сөрүд бәәдлд күцәлһнә арһ [illegible] болхинь болн [illegible] эн ик кергт үзүлв.

Шүдтән продукц сольлһнд орлһна эв-арһар социализм батлхар бәәсн «дәәч коммунизмин» кемин түрүн дамшлтыг эндү болв гиж медүлх зөрг В. И. Ленин олв. «Большевистск эксперимент» күүрлһнә тускар келгдсн олн зүсн тааврин учртан авлго, даву революционн дуудврмудыг, һазад бийәсн олз-туста, болв дегәд һооднь тәвгдсн болн гиигрүлгдсн шиидврмүдиг бурушаһад, Ленин социализмин туск шин тоолврмудын үүдәгч хәәвр кежәсмн, пролетарск государствин реалистическ политикин принципиальн положеньсиг ухалж белдсмн.

Экономическ биш күчлһәр, социальн болн келн-әмтнә сә хәәлһнә олн зүсн бәәдлиг учртан авлго, бурушалһна болн казармин әдлцүллһнә арһар олна шин тогтац тосхж болшго, гиж түрүн социальн хүврлтсин дамшлтар түшг кеж Ленин ашлвр кесмн. Материальн соньмслт болн терүнлә залһлдата товарн производствин болн әргцин экономическ механизмс, обществин производительн чидлмүд делгрүллһнә төлә олн зүсн социальн-

[illegible] бюрократическ кевәр хәжилһлһнә әәмшгиг заахлари. Ленин олна политическ бәәдл-жирһлд үлсин йосна, гражданск даавриг, закрмжин болн чанһ закалтын принципс батлхиг күцх төр тәвлә. Күмн әмтнә тууҗлгч дамшлтд бәәх цуг девшлттә тоотыг олзллһн угаһар, социализмин тускар эн ухалжасмн биш.

Бәәдл-жирһлин ораллата нарн йовдамудас һарх арһ хәәхләри, Ленин хуучрсн постулатмудыг зөрмгәр авч хаяд, «ямаран чигн теорий мет, [illegible] һоллгч, ниит тоотыг зуг темдглҗәх, бәәдл-жирһлин [illegible]ниг медхдән зуг өөрдҗәх өңкллдүрк теорьт зуунърлго, әмд жирһлиг, илт бәәдлин лавта йовдлмудыг марксист учртан авх зөвтә» (ПСС, 31-ч боть, 134-ч х.) гиж ил кергт үзүлжәсмн. Энүнәс иштә эврәннь үүрмүдән хара биш алңтрулад, тактикан генткн сольдмн, зәрмдән тедна хуучрсн хәләциг чаңһар шалһдмн.

Әрәсәд болсн революцин күцәмжиг большевистск партин һардвр делкән социалистическ революцин иргчлә һооднь залжаснь темдгтә. Болв йовдлмудын ил йовуд эн нәәлвриг батлсн уга. Советск Әрәсә әрк биш күүрх гиж урдаснь келжәсн тиим әмтнәс йилһрхләри шин үүдсн Советск республикин туссн о н д а р с н һазадын болн дотр-дундын таалыг объективн болн цуг халхин шинжллтәр уллгдсн шин стратегий ухалж белдлһиг Ленин большевикүдин партьд түрүн болж эклв.

Социалистическ хүврлтсин делгрүлгдсн программ Ленин бийинь хөөн үлдәсн уга. Болв терүнә ашлад үлдәж чадсн тоотнь чигн

кеч-административн системиг батруллһн олна бәәдл-жирһлиг күчәр нег әдл бәәдлүр һарһлһнд, үлсиг политикәс, зөөрәс болн йоснас дүүлж хаһцуллһнд, партин һашута хүврүллһнд болн социализмин нериг һуталһнд авч ирв. Партийн-государственн механизмин «үүрмг эңгнь» күн болжана гисн сталинск тоолвр обществд батрулгджала. Ленинск үүдәврмүдәс күчәр үүдәгч ухан-серл, демократизм болн гуманизм, цуг күмн әмтнә үнтә тоотын туст ил [illegible] болв хамгин өөдән күцл гиж күүг медлһн һарһж авгджала. Большевистск партин хамгин билгтә әмтн аңрлт угаһар уга кегдлә, советск обществин цуг багмүдын күчн-чинәнь баһрулгдв. Сталинизм гисн эннь ленинизмиг бурушалһн болсн деерән, саяд әмтнә ухан серлд социалистическ идейиг бийинь үүср угаһар хажиллһн болсн билә. Цуг эн тоот ленинск идеймүдт «итклтә бәәлһнә» түг дор күцәгдснь тууҗин кецү йовдл болжана. Терүнә ашт әлүг дотр-дундын динамизмәс, эврән бийән делгрүллһнә болн шинрүллһнә арһ өглһнәс хаһцулсн чанһ догмс болн сүзглһн удан жилмүдт обществиг түшв.

Мана орн-нутгт ондаруллһна йовудт эклсн үндсни сольврмудыг күцәлһнә һоллгч таалнь илт ухан-тоолвриг хәрү тогталһн, арвад жилмүдин туршарт күчәр дасхгджасн худл медәнәс болн домгудас олна ухан-тоолвриг сулдхлһн болжана. Эн туст ленинск идейн-теоретическ герәслһн, ленинизмин методологий урдкин болн өдгә цагин үндсни төрмүдиг цуг халхар шинжллһнә төлә, социалистическ делгрл-

[illegible] бас зөв уга болжана. Күүнә интеллектуальн күчәр бәәлһилә әдл эс гиж терүнд шүдтән орҗах интеллектуальн әәмслһн Ленинд төрүц уга билә.

Тодрха социальн-политическ бәәдллә залһлдата бәәсн терүнә ашлврмуд, автоматическ кевәр, лавта үнн кевтәһәр өдгә цагин бәәдл-жирһлүр оруулгдсн болхла, Ленин эврән терүг ухан-тоолвр уга хаяд гиж үнлх билә. Теоретикүд чигн, политикүд чигн болжах йовдлмудын йовциг тодрхаһар урдаснь тааж, терүг ирч арвад жилмүдин төлә диглтәнәр медж авч чадшго.

Тодрха ил тогтсн бәәдлиг шинжллһәр уллгдсн научн тааж медлһнә өмнәс даалһвр угаһар дала юм тааж медлһиг Ленин сөрүд тәвдг билә. Идеологическ олн зүсн хажһр идеймүд тархадг әмтнә өмнәс үүлджах үнн чик ухата әмтст энтн даңгинд дурта билә.

Ленинә хөөн нарт делкәд, тер тоод мана орн-нутгт зөвәр ик хүврлт болв. Эн тоотын XX зун жилин эклцд нам күүнә уханд оршго бәәсмн. Эн болсн хүврлтс олна бәәдл-жирһлин цуг халхст болсн деерән нарт делкән бәәдлиг үндсәрнь ондарулв. Күүнә уханд оршго гиҗәсн эв-арһ капитализм үзүлв. Шин тогтац бәәдл-жирһлд ил тогтлг болв чигн эврәннь сән тоотлаһан зерглүләд, туужар тогтгдсн янзинь му халхсинь бас үзүлв. Социальн системс хам-хоша бәәлһнә туск төр чинрәрн төрүц шин учр-утх зүүһәд йовв. Күмн-әмтнә өмн һарч ирсн аһу ик төрмүд болн әәмшгтә бәәдл, ямаран болвчн тогтацта үлс болн государств болжахас йилһл угаһар, цуугтә бәәлһсн нөкцлтлһнүр

[illegible] кевәр шинәс делгрүлгдх зөвтә. Социализмин чинрнь шинрүлгч процесст терүнә шин дүрнь йилһрж үзгджәнә — энтн гуманн демократическ социализм мөн. Социалистическ идей гидгнь үлсин суверенитета, тедн бәәдл-жирһлин янз, келнд болн культурт шагшавлын күндлдг хәрлцәнә кевәр бийдән ширүлжәнә. Энтн олн-әмтиг нөкцлтлһнүр, хамхоша эвнәр бәәлһнүр дуудҗана, ямаран болвчн бәәдлтәһәр күч үзүлдг болн зака эвдлг йовдлыг нег мөслгч кевәр бурушажана.

Ленинә үлдәсн зөөриг олн зүсн догматическ хажилһгдҗәснь болн худлар цәәлһдг йовдлмудас сулдхларн, терүнд эврәннь идейн болн политическ ширүллһнә берк чиртә гисн булгинь, үнләр тогтсн ил бәәдлиг медлһнә болн ондаруллһна научн эв-арһинь болн туста средствинь парть үзҗәнә.

Ленинск идеймүдәр хәрү эргж хәлалһн эндр йиринднь хәрү Ленинүр эргж ирлһн биш энтн Ленинлә хамдан уралан девшлһн болжана. Нег халхаснь, энтн ленинск идейиг ил бәәдл-жирһлд хәрү тохралһна тускар келгджәнә, юнгад гихлә урднь энтн зуг дуудврмуд болад үлддг бәәсмн. Талдан халхаснь болхла, мана обществин өдгә цагин бәәдл-жирһлиг әрк биш гүүнәр шинжлх, ондаруллһна политик күцәхин төлә өггдсн шин теоретическ үнллһс болн ашлврмуд, үлгдсн- сүв-сәлвгүд кергтә болжана. Аш сүүлднь цуг эн кергүд марксистнрин өдгә цагин үйир, ленинск зөөрәр, нарт делкән олн әмтнә ухан-седкләр, наукар, культурар түшг кеһәд, бийсинь өмн бәәх төрмүдиг эврәннь чидләр хаһлж чадлһнас залһлдата болхмн.

[illegible] КПСС-ин XXVIII съездин [illegible] ленинск [illegible] партиг шинрүлхәр, [illegible] Партин дотр [illegible] консерватизмур болн догматизмур хәрү әргхәр [illegible] үзҗәнә.

В. И. Ленин төрж һарсн 120 жилин өөнд [illegible] КПСС-ин XXVIII съездд [illegible] политическ болн бурдажин кедллш делгрүлһн, партин политическ платформин проектиг цуг партийн болн цуг олна күүндврт тәвхмн гиж селвг өггджәнә.

Теоретическ келлмшт болхла ленинск теоретическ зөөриг тоод авад, цуг эврәннь һоллгч оньган ширүллһнә идеологий ухалж һарһлһнд, социализмин тууҗлгч дамшлтыг, өдгә цагин олна практикиг үүдәгч кевәр ухалж тооллһнд өгхмн. Күчкәлчнр дунд, нег үлү баһчуд дунд кегддг идеологическ, олна-политическ келлмш болхла, һоллгчдь гуманн-демократическ социализмин идей болн ондаруллһна революционн төрмүд цәәлһлһнд икәр килмҗән өгхмн, олн зүсн демократическ олна багмудта болн жисәтә өргн бат күүндврмүд кехмн.

Москвад байр-бахмҗин хург кехмн, терүн деер М. С. Горбачев доклад кехмн гисн шиидвр батлж авгдв.

В. И. Ленин төрж һарсн 120 жилин өөнд нерәдгдсн һоллгч керг-үүлдврмүд темдглгдв.

СОҢСХВР

821-ч тойгта Маньческ территориальн суңһврин округар дууһан өглһнә ашмудын туск суңһврин участкудын комиссьмүдин протоколмудыг хәләһәд суңһврин округин комиссь зәңглжәнә:

РСФСР-ин улсин депутатыг суңһхин төлә суңһачнрин спискүдт 102923 күн орлгдсн билә, дууһан өглһнд 86676 күн, эс гиж 84.2 процентнь орлцв.

Суңһврин 17419 бюллетень лавта биш гиж тоолгдв.

Суңһачнрин ду өглһн ним кевәр йилһгдв:

Улсин депутатын кандидатын нер-усьнь	улсин депутатын кандидатын төлә дууһан өгснь: әмтнә то	проц.	улсин депутатыг кандидатыг бурушаж дууһан өгснь: әмтнә то	проц.
Ботов Михаил Николаевич	1798	2.07	67459	97,83
Ванькаев Анатолий Николаевич	381	0,44	63876	99,56
Гаряева Валентина Нимгировна	1463	1,69	67794	98,31
Джимбеев Ивар Иванович	504	0,58	68753	99,42
Илюмжинов Кирсан Николаевич	28962	33,41	40295	66,59
Кадаев Петр Борисович	741	0,85	68516	99,15
Катушов Ким Петрович	2097	2,42	67160	97,58
Ларгин Александр Захарович	6045	6,97	63212	93,03
Малиева Вера Степановна	1150	1,33	68107	98,67
Манжосов Иван Николаевич	561	0,65	63696	99,35
Остапенко Владимир Михайлович	6545	7,55	62712	92,45
Самарцев Владимир Гаврилович	1694	1,95	67563	98,05
Сангаджиев Владимир Сангаджиевич	592	0,68	68665	99,32
Тапкин Лев Бадминович	2741	3,16	66516	96,84
Удовиченко Анатолий Васильевич	1879	2,17	67378	97,83
Хмелевской Алексей Иванович	4066	4,69	65191	95,31
Янжинова Бэлла Ивановна	2864	3,30	66393	96,7

РСФСР-ин улсин депутатнрт темдглж бичгдсн кандидатнрас негнь чигн дууһан өглһнд орлцсн суңһачнрин дууһин икнкинь авсн уга, тегәд улсин депутатд суңһгдсн уга.

«РСФСР-ин улсин депутатнриг суңһлһна туск» РСФСР-ин Закана 52-ч статьяла ирлцүлж, суңһврин округт әмтнә ду икәр авсн депутатын хойр кандидатар давтад дууһан өглһ кехмн гиж суңһврин округин комиссь шиидв:

Илюмжинов Кирсан Николаевич.
Остапенко Владимир Михайлович.

СУҢҺВРИН ОКРУГИН КОМИССЬ.

***

Хальмг АССР-ин Деед Советин улсин депутатнриг суңһлһар» Центральн суңһврин комиссь суңһврин туск Закана 52-ч статьяла ирлцүлж бембә өдр — 1990 жилин моһа сарин 17-д суңһврин ним округудар давтад дууһан өглһн болхмн, гиж суңһврин округудын комиссьмүдин сурврар зәңглжәнә:

ЭЛСТ БАЛҺСН

3-ч тойгта Хочиновск суңһврин округ — Витковский Иван Васильевич. **Юдин** Юрий Иванович

4-ч тойгта Папанинск суңһврин округ — Боджаев Алексей Сангаджи-Горяевич. **Макаров** Николай Сергеевич

6-ч тойгта Комсомольск суңһврин округ — Сергеев Вениамин Санжиевич. **Шунгаев** Борис Джалаевич

7-ч тойгта Энергетическ суңһврин округ — Манджиев Михаил Бадма-Горяевич. **Намруев** Михаил Гогуевич

8-ч тойгта Байдуковск суңһврин округ — Секенов Николай Константинович. **Харченко** Владимир Михайлович

9-ч тойгта Менделеевск суңһврин округ — Колдариков Эдуард Николаевич. **Цымпилов** Валерий Раднаевич

11-ч тойгта Пионерск суңһврин округ — Громова Нина Бамбаевна. **Шалхаков** Игорь Батырович

12-ч тойгта Коммунистическ суңһврин округ — Бадминов Юрий Кириллович. **Сангаджиев** Виктор Нимяевич

13-ч тойгта Фрунзенск суңһврин округ — Сюйва Виталий Николаевич. **Эренценов** Михаил Андреевич

14-ч тойгта Клыковск суңһврин округ — Лиджиев Дольган Николаевич. **Шаптуров** Валерий Васильевич

19-ч тойгта Геологическ суңһврин округ — Бадмаев Юрий Давыдович. **Убушаев** Владимир Бадахаевич

20-ч тойгта Молокановск суңһврин округ — Биткеев Петр Цеденович. **Эрдниев** Нимя Тюрьбяевич

21-ч тойгта Республиканск суңһврин округ — Цакиров Басан Григорьевич. **Павлов** Станислав Петрович

22-ч тойгта Вокзальн суңһврин округ — Лебеденко Валентин Андреевич. **Поздняков** Николай Ефимович

26-ч тойгта Университетск суңһврин округ — Абушинов Геннадий Алексеевич. **Горяева** Галина Наминовна

27-ч тойгта Гайдаровск суңһврин округ — Секенов Борис Константинович. **Шонджиева** Александра Убушаевна

28-ч тойгта Интернациональн суңһврин округ — Колдаев Эрдне Эрдниевич. **Шиняев** Николай Уланович

29-ч тойгта Выставочн суңһврин округ — Бакланов Эрдни Улюмджиевич. **Бурлуцкий** Василий Ефимович

32-ч тойгта Горьковск суңһврин округ — Мухлаев Лев Тюрбеевич. **Альдаев** Александр Бурхаевич

35-ч тойгта Ростовск суңһврин округ — Далаев Андрей Далаевич. **Утинский** Владимир Иванович

36-ч тойгта Волгоградск суңһврин округ — Максимов Константин Николаевич. **Пшатов** Виктор Вениаминович

ИКИ-БУРУЛЬСК РАЙОН

49-ч тойгта Кевюдовск суңһврин округ — Бадмаев Сергей Лиджиевич. **Лиджеев** Манца Бамбаевич

52-ч тойгта Зултурганск суңһврин округ — Боваев Валерий Эрдниевич. **Сарангов** Александр Пюрвеевич

КАСПИЙСК РАЙОН

62-ч тойгта Уланхольск суңһврин округ — Кичиков Игорь Владимирович. **Сангаджиев** Борис Лиджи-Горяевич

МАЛОДЕРБЕТОВСК РАЙОН

65-ч тойгта Восточн суңһврин округ — Басанов Владимир Манцынович. **Очирова** Галина Николаевна

ПРИОЗЕРН РАЙОН

74-ч тойгта Советск суңһврин округ — Кравченко Иван Васильевич. **Очирова** Нина Горяевна

76-ч тойгта Чкаловск суңһврин округ — Найминов Алексей Исаевич. **Эрдиеев** Василий Матвеевич

77-ч тойгта Заливновск суңһврин округ — Бамбаев Станислав Очирович. **Мушаев** Михаил Утнасунович

ЦЕЛИНН РАЙОН

93-ч тойгта Колхозн суңһврин округ — Бамбышев Илья Антонович. **Букаев** Илья Эрдниевич

ЮСТИНСК РАЙОН

109-ч тойгта Кельтинск суңһврин округ — Бадмаев Лаго Капунович. **Микульбаев** Борис Сангаджиевич

ЯШАЛТИНСК РАЙОН

118-ч тойгта Березовск суңһврин округ — Назмидов Владимир Васильевич. **Шилко** Виктор Данилович

ЯШКУЛЬСК РАЙОН

123-ч тойгта Бодяковск суңһврин округ — Дорджиев Валерий Лиджиевич. **Чекалданов** Эренцен Николаевич

124-ч тойгта Кировск суңһврин округ — Лиджиев Владимир Иванович. **Цебиков** Пето Эренценович

Ниит суңһвр кехин тала тогтагдсн суңһврин участкудт болн суңһачнрин спискүдәр әмтн дууһан өгчәнә.

ҺАЗРИН ТУСКАР ССР-ин СОЮЗИН БОЛН СОЮЗН РЕСПУБЛИКҮДИН ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВИН УЛ

Эн ул һазрин туст хәрлцә дигллнә, һазриг олзта-тустаһар олзлхин, харж-хәләхин, һазрин шим хәрү тогтахин, эргндк йиртмжиг хадһлж ясруллһна, эдл-ахун цуг янзс эдл зөвтәһәр делгрүллһнә төлә кергтә таал тогталһнур зөрүлгднә.

I-ч әңг. Йирңкү бәәдл

1-ч статья. ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин һазрин законодательств

Эн улар болн эүнлә ирлцүлгдж һарһгджах ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин талдан законодательствар СССР-т һазрин хәрлцән диглгднә.

Уулын, урһа модна болн усна хәрлцән, урһмлын болн адусна делкәг, аһарин атмосфериг олзллһна болн харлһна хәрлцән ССР-ин Союзин болн союзн республикүдин шишлң законодательствар диглгднә.

2-ч статья. СССР-ин һазрин хань

Олзлгдх һол чинрлә ирлцүлгдж СССР-ин цуг һазр иигж хувагдна:

1) селәнә эдл-ахуд олзлгдх чинртә һазр;

2) әмтн бәәдг пунктын һазр (балһсдын, балһсдын янзта поселкүдин болн әмтн бәәдг селәнә пунктсин);

3) промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана, харслтын болн нань чигн чинртә һазр;

4) йиртмж харлһна, ясруллһна, хәрү тогталһна болн туужин-сойлын чинртә һазр;

5) урһа модна көрңгин һазр;

6) усна көрңгин һазр,

7) һазрин көрң.

Баһ келн улс болн этническ багмуд бәәж эдл-ахун үүлдвр күцәжәх бәәрнст союзн болн автономн республикүдин законодательствар эн заагдсн категорин һазр олзллһна онц кемжән тогтагдж чадхмн.

3-ч статья. Һазр — улсин зөөр

Һазр эүнд бәәх әмтнә зөөр мөн.

СССР-ин гражданин болһн һазрин участок авч чадх зөв эдлнә, һазр өглһнә таал болн диг-даран эн улар болн союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

4-ч статья. Һазр эдллһәр улсин депутатнрин Советмүдин зөв-йосн

Улсин депутатнрин Советмүд һазрин участкудыг СССР-ин гражданмудт, колхозмудт, совхозмудт болн государственн кооперативн, олна нань чигн предприятьмудт, учрежденьст болн организацст, законодательствар тогтагдсн йовдлмудт болхла, — талдан чигн организацст, әмтнд олзллһнд өгнә.

Улсин депутатнрин Советмүд эн улла болн союзн болн автономн республикүдин законодательствлә ирлцүлж һазрин участкиг салһж авна.

Тооһар баһ улсин болн этническ багмудын төлә тедна эдл-ахун үүлдврлә залһлдата биш күцлтәһәр бәәрн һазрарнь болн эдл-ахун үүлдврин төлә һазр өглһн болн хәрү авлһн улсин депутатнрин ирлцнгү Советмүдин зөвшәләр тер улс болн этническ багмуд дунд референдум кеснә ашмудар кегдг болхмн.

5-ч статья. Һазриг эзллһн

Насннь туршарт һазр эзллһнә зөв СССР-ин гражданмудын кергллтин төлә ода бәәх улын 20-ч статьяла ирлцәтәһәр өгдна

Өгчәх һазрин участкудын ирлцнгү кемжән союзн болн автономн республикүдин законодательствәр йилһгднә.

Селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун көдлмш кехин төлә дангин эдлтхә гиж һазр колхозмудт, совхозмудт, государственн, кооперативн, олна предприятьмудт, учрежденьст болн организацст, бурхн-шажна организацст өгдна.

6-ч статья. Һазриг олзллһн

Дангин эс гиж цаг зуур һазр олзллһнд өгдн..

Ода бәәх улын 21-ч, 22-ч статьяст заагдсн күцлтәһәр СССР-ин гражданмудт:

промышленн, көлгн-күчнә болн селәнә эдл-ахун биш нань чигн государственн, кооперативн, олна предприятьмудин учрежденьст болн организацст;

харслтын кергллтин төлә ода бәәх улын 21-ч статьяд заагдсн организацст;

бурхн-шажна организацст;

советск болн һазадын юридическ әмтн орлцлһта хамцу предприятьмүдт, нарт делкән негдлтст болн организацст.

Цаг зуур һазр олзллһна болзгиг союзн болн автономн республикүдин законодательств тогтана.

ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствд хәләгдсн лә ирлцәтәһәр нань чигн организацст болн әмтнд һазриг олзллһнд өгч болхмн.

7-ч статья. Һазриг нәәмәдллһн

Нәәмәдллһнә таалд һазриг цаг зуур олзллһна зөв ССР-ин гражданмудт, колхозмудт, совхозмудт, государственн, кооперативн, олна нань чигн предприятьмудт ...

һазриг нәәмәдлж авлһна туск бооцаг ууруллһна кемд нәәмәдлсн һазриг олзллһна зөв бас уурулгдна.

Һазриг эзллһнә, зөвиг, һазриг олзллһна болн һазриг нәәмәдллһнә зөвиг ууруллһна нань чигн саам союзн болн автономн республикүдин законодательствар хәләгдж чадхмн.

10-ч статья. Һазрин участкиг эзллһнә зөвиг болн олзллһна зөвиг талдан күүнд өглһн.

Тосхлтыг болн тосхгдсн объектиг эзллһнә зөв талдан күүнд өггдхлә, эн объектлә хамдан һазрин участкиг эзллһнә зөв эс гиж олзллһна зөв союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагддг диг-дараһар болн таалар бас талдан күүнд өггднә.

11-ч статья. Һазриг йилһж һарһлһн

Государственн болн олна кергллтин төлә һазриг йилһж һарһлһн улсин депутатнрин ирлцнгү Советин шиидврәр һазрин эзнә зөвшәләр эс гиж ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагддг диг-дараһар һазр эзлжәх күүнлә кесн зөвшәләр күцәгднә.

Селәнә эдл-ахун һазриг селәнә эдл-ахун биш кергллтсин төлә йилһж һарһлһн зуг берк саамд союзн болн автономн республикүдин законодательствла ирлцүлж күцәгдх зөвтә.

Һазрин эзн эс гиж һазриг олзлдг күн эс зөвшәрхлә, улсин депутатнрин Советин шиидвриг зарһин диг-дараһар шинәс хәләж болхмн.

Эн регионә төлә кадастрин үнллһнә кемжәнлә ирлцүлж темдглгдсн онц ик шимтә һазриг, тер мет онц харлһнд бәәх йиртмжин болн туужин-сойлын объектс бәәх һазриг йилһж һарһлһнд орулж болшго. Тиим һазрин тоог союзн болн автономн республикүдин законодательств батлж тогтана.

Государственн болн олна кергллтсин төлә балһсн шидрк болн көк модна зонмудын, научн-шинжллһнә учрежденьсин болн сурһулин заведеньсин дамшлтын тәрәнә теегин һазриг, неҗдгч багин ө-шуһу модыг йилһж һарһлһн зуг берк саамд союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагддг диг-дараһар күцәгднә.

Һазрин участкуд йилһж һарһж авхар бәәх предприятьмүд, учрежденьс болн организацс проектировань эклхәс урд объектиг бәәршлүллһнә һазриг, участкин кирцкгү кемжәг болн территорин комплекси делгрлтиг теткллһиг учртан авч терүг йилһж һарһлһна таалыг һазрин эздүдлә болн һазр олзлдг әмтнлә, тер мет улсин депутатнрин бәәрн Советмүдлә урдаснь зөвшәлх зөвтә. Урдаснь зөвшәллһн угаһар проектн көдлмшиг мөңгәр теткх зөв өггдхш.

Колхозмудас, совхозмудас., селәнә эдл-ахун нань чигн предприятьмүдәс һазриг йилһж авад, терүг СССР-ин гражданмудт болн селәнә эдл-ахун кооперативст өглһн эн улмудар, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдсн саамд болн тиим диг-дараһар улсин депутатнрин района, балһсна Советәр күцәгднә.

12-ч статья. Һазрин алвн болн һазриг нәәмәдллһнә төлә өгдг мөнгн.

СССР-т һазриг эзлсндән болн һазриг олзлсндан мөнг өгх кергтә. Һазрин төлә мөнг өглһн һазрин алвна эс гиж нәәмәдллһнә мөңгнә янзтаһар авгдна. Тер мөнгн һазрин участкин чинрәс болн бәәх бәәрнәс иштә йилһгднә.

Алв авлһна диг-даран болн кемжән союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдна. Нәәмәдлач нәәмәдллһнә шаңгинь өгнә, терүнә кемжән халхсин зөвшәләр союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгддг диг-дараһар болн кемжәһәр тогтагдна.

Урһа модна көрңгин һазрин төлә авчах мөңгн урһа мод олзллһна төлә авчах мөңгнлә хамдан авгджана.

Һазрин төлә өггджәх мөңгн улсин депутатнрин бәәрн Советмүдин бюджетд оржана, зәрм мөңгнь союзн болн автономн республикүдин бюджетмүдт цуглулж болжана болн хамгин түрүнд һазрмудыг харлһнд, тедн чинринь өөдлүллһнд, цуг эүнг күцәжәхин төлә һазр эзлдг әмтиг болн һазр олзлдг әмтиг, тер дотр нәәмәдләчнриг урмдуллһнд, бас һазр диглж эдллһнд болн мелл-һазрин социальн делгрлтд йилһгднә.

Союзн болн автономн республикүдин законодательствд һазрин төлә мөнг өглһәр онц зөв хәләгдж чаджана: темдгтә болзгт мөнг өглһәс күцц эс гиж хүвәр сулдхлһн, мөнг өглһнә болзгиг хооран саалһн, һазрин алвна кемжә баһрууллһн.

Һазрин төлә авдг мөңгнәс заповедникүд, келн-әмтнә болн дендрологическ паркуд, ботаническ садмуд, бас эвдрүлгдсн эс гиж баһ өгцтә һазрмуд эдлврт авсн предприятьмүд, учрежденьс, организацс, коллективс болн гражданмуд сулдхгджана. Союзн болн автономн республикүд законодательств тогтасн ...

5) һазр олзллһна болн харлһна төлә бүртклһ бүрдәлһн, һазрин бәәх бәәдлиг таслвр угаһар бүрткж хәләлһ тогталһн (мониторинг);

6) Государственн һазрин кадастр орулллһна диг-дара тогталһн;

7) һазр олзллһна һоллгч положень тогталһн.

II-ч әңг. Һазрин эздүдин болн һазр олзлжах әмтнә зөвнь болн даалһврнь

16-ч статья. Һазрин эздүдин зөвнь болн даалһврнь

Һазрин эздүд ним зөв эдлжәнә:

1) һазртан эврә тустан эзн боллһн;

2) эврәннь һарһжах селәнә эдл-ахун эдл-уушт болн терүг хулдснас оржах оруд эзн боллһн;

3) тогтсн диг-даранас иштә эдл-ахун кергллтин төлә һазрин участкд бәәх өргәр олзлгддг малтж авгддг зөөр, торф, модна урһмл, усна объектс олзлх, тер мет һазрин нань чигн онц шинжиг эдлх,

4) әмтн бәәдг, производственн, сойлын-бәәцин болн нань чигн тосхлтс болн сооруженьс тосхх;

5) селәнә эдл-ахун сойл болн урһмл тәрхин болн урһахин төлә, эзнтклһнә зөв;

6) һазриг булаж авсн эс гиж һазрин участкиг эврә дурар өгсн цагт һазрин чинриг өөдлүллһнә төлә һарһсн һаруг күцц дакцах;

7) эн улмудар, союзн болн автономн республикүдин законодательствар темдглгдсн саамд болн диг-дараһар һазрин участксиг болн эүнә хүвиг цаг-зуурин олзллһнд өгх.

Һазрин эздүд ним даалһврта:

1) тәвгдсн күцләс иштә һазриг олзта-тустаһар олзлх, терүнә чинриг өөдлүлх, производствд йиртмж харлһна технологий олзлх, эврәннь эдл-ахун үүлдврин ашт бәәрн һазрт экологическ бәәдлиг муурулшго;

2) эн улмудын 42-ч статьяд темдглсәр һазриг харлһна керг-үүлдврмүдин комплекс күцәх;

3) һазрин алв цагланъ орулж өгх;

4) һазрин эздүдин, һазр олзлдг талдан әмтнә, тер дотр нәәмәдләчнрин зөвиг эвдшго,

17-ч статья. Һазр олзлдг әмтнә зөв болн даалһвр

һазр олзлдг әмтн ним зөвтә:

1) һазриг һарһж өггдсн таалас иштә олзлх;

2) тогтсн диг-даранас иштә һазрин участкд бәәх өргәр олзлгддг малтж авдг зөөр, торф, модна урһмл, усна объектс олзлх, тер мет һазрин нань чигн онц шинжиг эдлх;

3) һазр һарһж өгсн улсин депутатнрин Советлә үгцәд әмтн бәәдг гермүд, производственн, сойлын-бәәцин болн нань чигн тосхлтс болн сооруженьс тосхх;

4) олзллһн ууруулгдхла һазриг ясруллһна төлә эврә биийнь халхас һарһгдсн мөңгиг дакцаж авх;

5) селәнә эдл-ахун сойл тәрлһнд болн һарһгдсн селәнә эдл-ахун эдл-ууш олзлхин төлә эзнтклһнә зөв;

6) эн улмудар, союзн болн автономн республикүдин законодательствар темдглгдсн саамд болн диг-дараһар һазрин участкиг болн эүнә хүвиг цаг-зуурин олзллһнд өгх.

Һазр олзлдг әмтн ним даалһврта;

1) тәвгдсн күцләс болн терүг һарһж өгсн таалас иштә һазр олзллһиг теткх;

2) һарһж өггдсн һазриг олзта-тустаһар олзлх, производствд йиртмж харлһна технологий олзлх, эврәннь эдл-ахун үүлдврин ашт бәәрн һазрт экологическ бәәдлиг муурулшго;

3) эн улмудын 42 статьяд темдглгдсәр һазриг харлһна керг-үүлдврмүдин комплекс күцәх;

4) һазрин алвиг эс гиж һазриг нәәмәдлж авсна мөңгиг цагланъ орулж өгх;

5) һазрин эздүдин, һазр олзлжах талдан әмтнә, тер тоод нәәмәдләчнрин зөвиг эвдшго.

18-ч статья. Һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә зөв харслһн

Һазр эзлдг болн олзлдг әмтн законодательств эвдсн йовдлас бишңкнь, һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә үүлдврт государственн, эдл-аху болн талдан чигн органмудын болн организацсин халхас орцлһн бәәх зөв уга.

ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствәр хәләгдсн диг-дараһар эвдгдсн зөвмүд хәрү тогтагдх зөвтә.

Һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә зөв эвдгдснә ашт учрсн һару күцц кемжәтәһәр хәрү тогтагдх зөвтә.

Һаруг хәрү тогталһна зүткән зарһд эс гихлә государственн арбитражд хәләгднә.

Һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә зөв эн улар, союзн болн автономн республикүдин законодательствар хәләгдсн ...

2) СССР-ин гражданмудын кооперативст — коллективн сад, һаруд урһалһна болн мал өсклһнә төлә;

3) СССР-ин гражданмудт, колхозмудт, совхозмудт, государственн селәнә эдл-ахун, кооперативн, олна предприятьмүдт болн организацст — селәнә товарн эдл-аху бәрлһнә төлә.

4) научн-шинжлтин, сурһулин болн селәнә эдл-ахун талдан учрежденьст, селәнә производственн-техническ училищмүдт болн олна дундын школмудт — шинжллтин, сурһулин күцлтәһәр, нүүрлгч дамшлт тархалһна болн селәнә эдл-ахуг һардлһна төлә:

5) селәнә эдл-ахун биш предприятьмүдт, учрежденьст болн организацст, бурхн шажна организацст — дөңцл селәнә эдл-аху бәрхин төләд.

Эврә дөңцл эдл-аху бәрхин төлә приусадебн һазрин участкудыг улсин депутатнрин селәнә, поселков, балһсдын Советмүд өгнә.

Кемр ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствд хәләгдсн болхла селәнә эдл-ахун нерәдлһтә һазриг селәнә эдл-аху бәрхин төлә талдан организацст болн әмтнд өгч болжана.

24-ч статья. Колхозмудын, совхозмудын болн селәнә эдл-ахун талдан предприятьмүдин, учрежденьсин болн организацсин һазр эзллһн

Олна селәнә эдл-ахун производствиг бәрхин төлә колхозмудт, совхозмудт болн селәнә эдл-ахун талдан предприятьмүдт болн организацст дангин эзлх һазр өггднә. Заагдсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс һазрин немр участкуд нәәмәдлж авч чаджана.

Агропромышленн негдлтсин, комбинатмудын, агрофирмсин болн нань чигн бүрдәцсин ханьд колхозмуд, совхозмуд, селәнә эдл-ахун талдан предприятьмүд, учрежденьс болн организацс орсн цагла чигн һазр бәрх зөвән хадһлна.

Селәнә эдл-ахун предприятьмүдин подразделеньсин (дамшлтын эдл-ахусас нань) ул деер бүрдәгдсн болн терүнәс һарчах кооперативст улсин депутатнрин Советин шиидврәр эдл-аху һардлһна эдл таал эрк биш үүдәлһиг тоод авч урднь эд-бод кежәсн һазрас һазрин участкуд өгх зөв өггднә. Тер участкуд заагдсн предприятьмүдин һазрин медләс һарһгдх зөвтә. Һазрин участкуд өглһнә диг-дараг болн таалыг союзн болн автономн республикүдин законодательствәр тогтагдна.

Колхозмудын болн селәнә эдл-ахун нань чигн кооперативсин гешүнмүдт, селәнә эдл-ахун предприятьмүдин (дамшлтын эдл-ахусас нань) көдләчнрт тедн ханяс һархар болн крестьянск эдл-аху бәрхәр седжәдг болхлань улсин депутатнрин Советин шиидврәр эдл-аху бәрлһнә эдл таал эрк биш үүдәлһиг тоод авч, заагдсн предприятьмүдәс һарһгдсн һазрас участкуд йилһгдж өггднә. Һазрин участкуд өглһнә диг-даран болн таал ода бәәх улар, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдна.

25-ч статья. Крестьянск эдл-аху бәрҗәх гражданмудын һазр эзллһн.

Крестьянск эдл-аху бәрхәр седжәх, терүг ик зуудан эврә күч-көлсәр болн тедн өрк-бүлмүдин күч-көлсәр ул кедг болхла, СССР-ин гражданмудт, приусадебн хүвинь тоод авч, тедн зөвшәләр һазрин участкуд дангин эзллһнд эс гиж нәәмәдллһнд өггднә. Союзн болн автономн республикүдин законодательств һазриг зуг нәәмәдллһнд өгх саам болн таал тогтаж чаджана.

Крестьянск эдл-аху бәрҗәх гражданмуд производственн күцлтәһәр һазрин немр участкуд нәәмәдлж чаджана.

Селәнә эдл-ахуд кесн көдлмшин дамшлтынь, кергтә мергжлтинь, талдан таалыг болн бәәдлиг үчрт авад һазрин участок авлһна туск гражданмудын нойлгч зөвиг союзн болн автономн республикүдин законодательств йилһнә.

Улсин депутатнрин бәәрн Советмүд региональн онцрлтсиг, һарһж өггдсн һазриг икнкдән крестьянск эдл-ахун чледин биийсинь күч-көлсәр эд-бод келһнә шишлң тоотыг болн арһиг үчрт авад, крестьянск эдл-аху бәрдг гражданмудын һазрин участкин ик гисн кемжәг союзн болн автономн республикүдин законодательствла ирлцүлж йилһнә.

Крестьянск эдл-аху бәрдг гражданмудын һазрин участкудыг хуваж болшго. Һазрин участкудыг эдллһнә зөв союзн болн автономн республикүдин законодательствәр тогтагдсн таалар өнч болж элгн-саднднь өггднә.

Улсин депутатнрин Советин шиидврәр крестьянск эдл-ахун өлг-эд хулдсн болн һазрин участкиг талдан гражданнд, предприятьд эс гиж организацд өгсн цагт һазр эзләч урһц урһахин төлә һарһгдсн цуг һарут, тер мет һазрин участок олзлсн цагт кадастров үнллһн өөдлснәс иштә һазрин чинриг ясруллһнд һарһгдсн һарут күцц дакцаж авх зөв эдлнә.

Крестьянск эдл-аху бәрдг гражданин көдлмш кедг арһан геесн эс гиж пенсьт һарһх нас күрсн цагт, терүнлә хамдан крестьянск эдл-ахуд көдлдг өрк-бүлин нег членд ...

5-ч статья. Һазриг эзллһн

Насананнь туршарт һазр эзллһнэ зөв СССР-ин гражданмудын кергллтин төлә ода бәәх улын 20-ч статьяла ирлцәтәһәр өггднә

Өгчәх һазрин участкудын ирлцигү кемҗән союзн болн автономн республикудин законодательствәр йилһгднә.

Селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун көдлмш кехин төлә дакгин эдлтхә гиҗ һазр колхозмудт, совхозмудт, государственн, кооперативн, олна предприятьмудт, учрежденьст болн организацст, бурхн-шаҗна организацст өггднә.

6-ч статья. Һазриг олзллһн

Дакгин эс гиҗ цаг зуур һазр олзллһнд өггдһ...

Ода бәәх улын 21-ч, 22-ч статьяст заагдсн күцлтәһәр СССР-ин гражданмудт;

промышленн, көлгн-күчнә болн селәнә эдл-ахун биш нань чигн государственн, кооперативн, олна предприятьмудин учрежденьст болн организацст;

харсльтын кергллтин төлә ода бәәх улын 31-ч статьяд заагдсн организацст;

бурхн-шаҗна организацст;

советск болн һазадын юридическ әмтн орлцлһта хамцу предприятьмудт, нарт делкән негдлтст болн организацст.

Цаг зуур һазр олзллһна болзгиг союзн болн автономн республикудин законодательств тогтана.

ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикудин законодательствд хәләгдснлә ирлцәтәһәр нань чигн организацст болн әмтнд һазриг олзллһнд өгч болхмн.

7-ч статья. Һазриг нәәмәдллһн

Нәәмәдллһнә таалд һазриг цаг зуур олзллһна зөв СССР-ин гражданмудт, колхозмудт, совхозмудт, государственн, кооперативн, олна нань чигн предприятьмудт, учрежденьст болн организацст, советск болн һазадын юридическ әмтн орлцлһта хамцу предприятьмудт, нарт делкән негдлтст болн организацст, тер мет һазадын государствст, нарт делкән организацст, һазадын юридическ әмтнд болн гражданмудт.

Һазриг нәәмәдллһнд өгдгнь улсин депутатнрин ирлцигү Советмуд болдмн.

Нәәмәдллһнә таал хойр халхнә зөвшәләр йилһгдҗ боопанд батлгдна. Һазр нәәмәдллһнә боопана үүлдврин болзг төгсснә хөөн терүг хәрү тогтах үлү зөв нәәмәдләчд өгдгнә.

Нәәмәдллһнд авгдсн селәнә эдл-ахун нерәдлһтә һазрин участкуд хойр халхин зөвшәләр нәәмәдләчд эдллһнд өгч болҗана.

Колхозмуд, совхозмуд, государственн болн кооперативн селәнә эдл-ахун нань чигн предприятьмуд эдл-ахун дотрк һазр олзллһна зокалын диг-дараһар онц көдләчнрт болн нәәмәдллһнә коллективст һазриг батлҗ чаҗана.

Һазриг нәәмәдллһнә хәрлцәнә диг-даран эн улмудар, нәәмәдллһнә туск ССР-ин Союзин болн союзн республикудин законодательствин улмудар, союзн болн автономн республикудин законодательствәр йилһгднә.

8-ч статья. Һазриг өглһн

Эзллһнә болн олзллһна төлә һазрин участкуд өглһн зааҗ өглһнә диг-дараһар күцәгднә.

Эн улмудын 11-ч, 24-ч статьясар хәләсн диг-дараһар эн участкиг зут авсна хөөн эзллһнд эс гиҗ олзллһнд бәәх һазрин участкиг талдан эзнд эс гиҗ олзлачд өглһн күцәгднә.

Селәнә эдл-ахун кергллтин төлә олзлҗ болх һазр хамгин түрүнд селәнә эдл-ахун төлә һарһгдх зөвтә.

Һазриг эзллһнә зөв болн терүг олзллһна зөв государственн актар иткүлгднә.

Государственн актын кев-янзнь, терүг тоод авлһна болн һарһҗ өглһнә диг-дарая союзн республикудин законодательствәр йилһгднә. Һазриг нәәмәдлҗ авлһна туск боопаг болн һазриг цаг зуур олзллһна туск талдан чигн боопасиг тоод авлһна кев-янз болн диг-даран союзн болн автономн республикудин законодательствәр йилһгднә.

9-ч статья. Һазриг эзллһнә болн терүг олзллһна зөвиг уурыллһн

Һазрин цуг участкиг эс гиҗ терүнә хүвиг эзллһнә зөв болн олзллһна зөв ним саамд улсин депутатнрин Советәр уурулгдна:

1) кемр эврә дурар участк керг уга гиҗ келхлә:

2) һазрин участок олзллһнд өггдсн болзгнь чилхлә:

3) предприять, учреждень, организац, крестьянск эдл-аху үүлдврән уурулхла:

4) темдглсн күцлтәһәр ирлцүлҗ һазр эс олзлгдхла:

5) терүнлә залһлдулҗ цергллтин керчм өгсн күч-көлснә хәрлцән уурулгдхла, кемр талдан тоот ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикудин законодательствәр эс батлгдсн болхла;

6) селәнә эдл-ахун һазрмудт нормативәс (кадастрин үнлһәр) дор кемҗәтә урһц авгдхла, эс гиҗ, һазрин участкиг рациональн биш кевәр олзлхла;

7) һазрин өгцнг дора орулһнд, тедне химическ болн радиоактивн бузрдуллһнд, экономическ бәәдлиг муурулһнд күргҗәх эв-арһар һазрин участкиг олзлхла.

8) союзн болн автономн республикудин законодательствәр батлсн болзгт һазрин алвиг, тер мет нәәмәдллһнә боопаһар батлсн нәәмәдллһнә мөнгиг кесг цагт эс өгхлә;

9) селәнә эдл-ахун производствин төлә өгсн һазрин участкиг нег жилдән болн селәнә эдл-ахун биш производствин участкиг хойр жилдән эс олзлхла:

10) эн улмудар хәләсн саамд һазриг йилһҗ авсн болхла.

Һазрин участок өгсн цагас авн һурвн жилдән крестьянск эдл-аху һарджах гражданмудын һазр эзллһнә зөвин туст эн статьян негдгч хүвин 6-ч болн 9-ч пунктс чикрән геснә.

Нәәмәдллһнә туск ССР-ин Союзин болн союзн республикудин законодательствин улмудар хәләсн саамд СССР-т һазриг эзлсндән болн һазриг олзлсндан мөнг өгх кергтә. Һазрин төлә мөнг өглһн һазрин алвна эс гиҗ нәәмәдллһнә мөнгнә янзтаһар авгдна. Тер мөнгн һазрин участкин чинрәс болн бәәх бәәрнәс иштә йилһгднә.

Алв авлһна диг-даран болн кемҗән союзн болн автономн республикудин законодательствар тогтагдна. Нәәмәдләч нәәмәдллһнә шаңгинь өгнә, терүнә кемҗән халхсин зөвшәләр союзн болн автономн республикудин законодательствар йилһгддг диг-дараһар болн кемҗәһәр тогтагдна.

Урһа модна көрңгин һазрин төлә авчах мөңгн урһа мод олзллһна төлә авчах мөңгнлә хамдан авгджана.

Һазрин төлә өггдҗәх мөңгн улсин депутатнрин бәәрн Советмудин бюджетд орҗана, зәрм мөнгнь союзн болн автономн республикудин бюджетмүдт цуглулҗ болҗана болн хамгин түрүнд һазрмудыг харлһнд, тедиә чинринь өөдлүллһнд, цуг энүг күцәҗәхин төлә һазр эзлдг әмтиг болн һазр олзлдг әмтиг, тер дотр нәәмәдләчнриг урмдуллһнд, бас һазр диглҗ эдллһнд болн медл-һазрин социальн делгрлтд йилһгднә.

Союзн болн автономн республикудин законодательствд һазрин төлә мөнг өглһәр онц зөв хәләгдҗ чаҗана: темдгтә болзгт мөнг өглһәс күцц эс гиҗ хүвәр сулдхлһн, мөнг өглһнә болзгиг хооран саалһн, һазрин алвна кемҗә баһрулһн.

Һазрин төлә авдг мөңгнәс заповедникүд, келн-әмтнә болн дендрологическ паркуд, ботаническ садмуд, бас эвдрүлгдсн эс гиҗ баһ өгцтә һазрмуд эдлврт авсн предприятьмуд, учрежденьс, организацс, коллективс болн гражданмуд сулдхгджана. Союзн болн автономн республикуд законодательств тогтасн диг-дараһар, улсин депутатнрин Советмудин шиидврәр һазрин төлә өгдг мөңгнәс заказникүд, научн-шинҗллһнә учрежденьсин болн селәнә эдл-ахун халхар бәәх сурһулин заведеньсин дамшлгч эдл-ахус, сойлын, сурһуль-эрдмин, эрүл-менд харлһна учрежденьс, бас баһ тоота улсин болн этническ багмудын бәәх һазрмудар заншалгч керг-үүлин болн эдл-ахун үүлдврин предприятьмуд, талдан предприятьмуд, учеждеңьс болн организацс, СССР-ин гражданмуд сулдхгдҗ чаджана.

13-ч статья. Һазрин хәрлцә дигллһнә халхар улсин депутатнрин бәәрн Советмүдин эрк медл.

Һазрин хәрлцә дигллһнә халхд автономн областьмудын, автономн округмудын, краймудын, областмудын болн нань чигн административн-территориальн единицсин медлд ним тоот орҗана:

1) гражданмудт, предприятьмудт, учреждеиьст, организацст һазриг бәрлһнд, олзллһнд болн нәәмәдллһнд өглһн;

2) һазриг эзлх, һазриг эдлх зөвиг болн һазриг нәәмәдлх боопас темдглҗ бичлһн;

3) һазрин кадастров документацин медл бүрдәлһн;

4) һазр диглҗ эдллһиг бүрдәлһн;

5) бәәх закаһар хәләгдсн цагт һазриг салһҗ авлһн;

6) һазрин төлә мөнг авлһн;

7) һазриг олзллһиг болн харлһиг бүртклһн.

Автономн областьмудын, автономн округудын медлд ниитсоюзн, республикудин хоорндк болн республикин кергт һазр йилһҗ өглһиг зуг автономн негдлтсин ирлцигү зөвшәләр келһн.

Һазрин төрмүд хаһлхин төлә улсин депутатнрин бәәрн Советмүд депутатск комиссьмүд бүрдәнә.

Һазрин хәрлцәг заллһна халхин кесг зүсн кемҗәг улсин депутатнрин бәәрн Советмудин эрк медлиг йилһлһиг зуг союзн болн автономн республикудин законодательств темдглҗәнә.

14-ч статья. Һазрин хәрлцәг зүүцүлҗ дигллһнә халхд союзн болн автономн республикудин эдлҗәх зөвнь

Һазрин хәрлцә зүүцүлҗ дигллһнә халхд союзн болн автономн республикуд ним зөв эдлҗәнә:

1). Цугсоюзн, республикуд хоорндын болн республикудин төлә улсин депутатнрин селадин, поселкудын, балһсдын, районн Советмудлә, тер мет һазрин эзүдлә болн һазр олзлҗах әмтнлә зөвчләд, союзн болн автономн республикудин межәд бәәх һазртнь эзн боллһн:

2) союзн болн автономн республикудин һазрин законодательствиг ухалҗ һарһлһн болн ясруллһн:

3) улсин депутатнрин ирлцигү бәәрн Советмүдлә зөвчләд, баһ тоота келн-әмтнә болн этническ багин бәәрлҗәх болн эдл-ахун үүлдвр кеҗәх һазрт онц зөв-йосна җүрмтә һазрин межә тогталһн:

4) һазрин төлә мөнг өглһнә диг-дара болн кемҗәһинь тогталһн, тер мет платежмуд авлһна льгот тогталһн;

5) һазриг тустаһар олзллһна, һазрин шим-шүүсинь өөдлүллһнә, йиртмҗ харлһна наадк керг-үүлдврмүдлә хамднь һазрин көрнг харлһна республиканск программ улсин депутатнрин бәәрн Советмүдлә хамдан ухалҗ һарһҗ, күцәлһн;

6) һазр олзллһиг болн харлһиг бүртклһн;

7) һазрин тогтац бүрдәлһн болн государственн һазрин кадастр оруллһн.

15-ч статья. Һазрин хәрлцәг зүүцүлҗ дигллһнә халхд ССР-ин Союзин эдлҗәх зөвнь.

Һазрин хәрлцәг зүүцүлҗ дигллһнә халхд ССР-ин Союз ним зөв эдлҗәнә:

1) Цугсоюзн кемҗәнд болн республикуд хоорнд һазр кергтә болхла һазр өглһнә туск төриг союзн болн автономн республикудлә хамдан шиидлһн:

2) СССР-т һазрин хәрлцәг зүүцүлҗ дигллһнә һоллгч положень тогталһн, ССР-ин Союзин һазрин законодательствиг ясруллһн;

3) һазриг тустаһар олзллһна, һазрин шим-шүүсинь өөдлүллһнә, һазрин көрнгиг харлһна Цугсоюзн программ союзн болн автономн республикудлә хамдан ухалҗ һарһҗ, батлҗ, терүг күцәлһиг бүртклһн;

4) ССР-ин Союзин һазрин төлә мөнг өглһнә ни-негн принцип тогталһн;

законодательствар темдглгдсн саамд болн диг-дараһар һазрин участкиг болн энүнә хүвиг цаг-зуурин олзллһнд өгх.

Һазр олзлдг әмтн ним даалһврта:

1) тәвгдсн күцләс болн терүг һарһҗ өгсн таалас иштә һазр олзллһиг теткх;

2) һарһҗ өгтдсн һазриг олзта-тустаһар олзлх, производствд йиртмҗ харлһна технологий олзлх, эврәнь эдл-ахун үүлдврин ашт бәәрн һазрт экологическ бәәдлиг муурулшго;

3) эн улмудын 42 статьяд темдглгдсәр һазриг харлһна керг-үүлдврмүдин комплекс күцәх;

4) һазрин алвиг эс гиҗ һазриг нәәмәдлҗ авсна мөңгиг цагланъ орулҗ өгх;

5) һазрин эзүдин, һазр олзлҗах талдан әмтнә, тер тоод нәәмәдләчнрин зөвиг эвдшго.

18-ч статья. Һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә зөв харсһн

Һазр эзлдг болн олзлдг әмтн законодательств эвдсн йовдлас бишңкнь, һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә үүлдврт государственн, эдл-аху болн талдан чигн органмудын болн организацсин халхас орлцлһн бәәх зөв уга.

ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикудин законодательствәр хәләгдсн диг-дараһар эвдгдсн зөвмүд хәрү тогтагдх зөвтә.

Һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә зөв эвдгдснә ашт учрсн һару күцц кемҗәтәһәр хәрү тогтагдх зөвтә.

Һаруг хәрү тогталһна зүткән зарһд эс гихлә государственн арбитражд хәләгднә.

Һазр эзлдг болн олзлдг әмтнә зөв эн улар, союзн болн автономн республикудин законодательствәр хәләгдсн йовдлмудла ирлцигү кемҗәлгдҗ чадхмн.

19-ч статья. Һазр эзллһнә ицг.

СССР-ин гражданмудт өгтдсн һазрин участкуд улсин депутатнрин Советәр, тер әмтнә бийсинь дурар тиим эдл чинртә һазрин участок йилһгдҗ өгтдснә хөөн, тер өмик һазрнь йилһгдҗ өгтдҗәх предприятьмуд, учреждеиьс болн организацс шин бәәрнд әмтн бәәдг гермүд, производственн болн талдан чигн тосхлтс авгджах тосхлтсин ормд кеснә болн нань чигн һаруг эн улын IX әңглә ирлцигү күцц кемҗәһәр хәрү тогтасна хөөн государственн болн олна кергллтд салһҗ авгдҗ чадхмн.

Авгджах һазрин, тосхлтсин ормд теднә сән дурар әмтн бәәдг гермүд, производственн болн талдан чигн тосхлтс күцәгдснә болн эн улын IX әңглә ирлцүлҗ цуг һару күцц кемҗәтәһәр хәрү тогтагдсн цагт колхозмудын, совхозмудын, селәнә эдл-ахун номин шинҗлтсин учреждеиьсин болн сурһулин эдл-ахун, государственн, кооперативн, олна селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун предприятьмудин һазр государственн болн олна кергллтд авгдҗ чадхмн.

III-ч әңг. СССР-ин гражданмудын һазр эдллһн болн олзллһн

20-ч статья. СССР-ин гражданмуд һазр олзллһн

СССР-ин гражданмуд насн-җирһлиннь турш олзлсн дееран, үрн-саднлан һазрин участкиг үлдәх зөв эдлнә:

крестьянск эдл-аху бәрлһнә төлә;

туслң бийиннь дөңцл эдл-аху бәрлһнә төлә;

бәәдг герән тосхлһна болн тетклһнә төлә;

сад урһалһна болн мал өсклһнә төлә;

дач тосхлһна төлә;

эк-эцкән зөөр гиҗ авсн болн эс гихлә күн бәәдг гер авсн цагт;

улсин авъяс болсн эрдмин төлә.

Талдан чигн кергин төлә һазрин участок эзллһнд өглһн союзн болн автономн республикудин законодательствәр хәләгдҗ чадхмн.

ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикудин законодательств һазрин участкиг эзллһнә зөвиг үрн-саднд өглһнә диг-дара йилһнә.

21-ч статья. СССР-ин гражданмуд һазр олзллһн

Һаруд тәрлһнә, өвс хадлһна болн мал хәрүллһнә төлә ирлцигү улсин депутатнрин Советин медлд бәәх һазрас СССР-ин гражданмудт һазрин участкуд йилһгдҗ өгтдна. Предприятьмуд, учреждеиьс болн организацс эн кергин төлә эднә эзллһнд болн эс гихлә олзллһнд бәәх һазрас участкуд йилһҗ өгч чадхмн.

Союзн болн автономн республикудин законодательствәр талдан чигн кергүдин төлә олзллһнд һазрин участкуд һарһҗ өглһн хәләгдҗ чадхмн.

22-ч статья. Церглх һазрин аһус.

Көлгн-күчнә, модна эдл-ахун, залһлдана, усна, заһсна, аңһучллһна эдл-ахун предприятьмуд, учреждеиьс болн организацс, бас тер мет улсин эдл-ахун талдан чигн халхс, тедн эзлҗәх эс гиҗ олзлҗах һазрас эврәннь көдләчнрин онц категорьт союзн болн автономн республикудин законодательствәр йилһгдсн таалас болн диг-даранас иштә цергллһнә һазрин аһу йилһҗ өгнә.

IV-ч әңг. Селәнә эдл-ахуд олзлгдх һазр

23-ч статья. Селәнә эдл-ахуд олзлгдх һазр өглһн

Селәнә эдл-ахун кергллтд эс гихлә ним чинртәһәр олзлгдх гиҗ өгтдсн һазр селәнә эдл-ахун чинртә болҗ тоолгдна.

Селәнә эдл-ахуд олзлгдх һазр өгтднә:

1) СССР-ин гражданмудт — эврә дөңцл эдл-аху бәрлһнә, эврә сад, һаруд урһалһна болн мал өсклһнә төлә;

болхла, СССР-ин гражданмудт, ... тоод авч, теднә зөвшәләр һазрин участкуд дакгин эзллһнд эс гиҗ нәәмәдллһнд өгтднә. Союзн болн автономн республикудин законодательств һазриг зуг нәәмәдллһнд өгх саам болн таал тогтаҗ чаҗана.

Крестьянск эдл-аху бәрҗәх гражданмуд производственн күцлтәһәр һазрин немр участкуд нәәмәдлҗ чаҗана.

Селәнә эдл-ахуд кесн көдлмшин дамшлтынь, мергҗлтинь, талдан таалыг болн бәәдлиг учрт авад һазрин участок авлһна туск гражданмудын ... зөвиг союзн болн автономн республикудин законодательств йилһнә.

Улсин депутатнрин бәәрн Советмуд региональн олирлтсиг, һарһҗ өгтдсн һазриг ниндән крестьянск эдл-ахун члединн бийсинь күч-көлсәр эд-бод келһнә шишлн тоотыг болн арһиг учрт авад, крестьянск эдл-аху бәрдг гражданмудын һазрин участкин ик гисн кемҗәг союзн болн автономн республикудин законодательствлә ирлцүлҗ йилһнә.

Крестьянск эдл-аху бәрдг гражданмудын һазрин участкудыг хуваҗ болшго. Һазрин участкудыг эдллһнә зөв союзн болн автономн республикудин законодательствәр тогтагдсн таалар өвч болҗ элгн-саднднь өгтднә.

Улсин депутатнрин Советин шиидврәр крестьянск эдл-ахун өлг-эд хулдсн болн һазрин участкиг талдан гражданнд, предприятьд эс гиҗ организацд өгсн цагт һазр эзләч урһц урһахин төлә һарһгдсн цуг һарут, тер мет һазрин участок олзлсн цагт кадастров үнллһн өөдлснәс иштә һазрин чинриг ясруллһнд һарһгдсн һарут күцц даңцаҗ авх зөв эдлнә.

Крестьянск эдл-аху бәрдг гражданин көдлмш кедг арһан геесн эс гиҗ пенсьт һарһх нас күрсн цагт, терүнлә хамдан крестьянск эдл-ахуд көдлдг өрк-бүлин нег членд һазрин участкиг эзллһнә эс гиҗ терүг цаг-зуур олзллһна зөвән өгч чадна, тиим әмтн уга болхла союзн болн автономн республикудин законодательств тогтасн диг-дараһар болн таалд талдан улст тиим зөв өгч чадна.

26-ч статья. Крестьянск эдл-аху бәрхин төлә СССР-ин гражданмудт һазр өглһнә диг-даран

Улсин депутатнрин района Советин шиидврәр улсин депутатнрин селәнә Советин орулҗ өгсн селвгәр әмтнә эрлһсин улд крестьянск эдл-аху бәрхин төлә СССР-ин гражданмудт һазр өгтднә.

Зокал мет гражданмудт һазрин участкуд тенд бәәх усна булгудла болн урһҗах модла хамдан ни-негн һазр болҗ өгтднә.

Колхозин болн селәнә эдл-ахун талдан кооперативсин члелт, әмтн ханясиь һардг арһта селәнә эдл-ахун предприятьмудин көдләчнрт һазрин участок һарһҗ өгтднә, терүнә кадастров үнллһн, зокал мет, эдл-ахуд бәәх һазрин үнллһнә дундын кемҗәнлә ирлцх зөвтә. Эдл-ахуд бәәх һазрин кадастров дундын үнллһнәс дор кемҗәтә үнллһтә һазрин участкуд өгтдсн цагт союзн болн автономн республикудин законодательств алвна болн нань чигн льготмуд тогтана.

СССР-ин талдан гражданмудт крестьянск эдл-аху бәрхин төлә һазрин участкуд эн улын 38-ч статьяла ирлцүлҗ бәәх һазрин көрңгәс өгтднә.

Һазриг эс өгдг йовдлын тускар зарһ бәрҗ болхмн.

V-ч әңг. Әмтн бәәдг пунктсин һазр

27-ч статья. Балһсдын болн балһсна янзта поселкудын һазр

Балһсна (поселкин) межәд бәәх цуг һазр улсин депутатнрин балһсдын (поселкудын) Советмүдин медлд бәәнә. Балһсна (поселкин) межәг тогталһна болн хүврүллһнә, балһсдын (поселкудын) медл һазрин эдл-ахун-һазрин тогтацин диг-даран, һазрин участкудыг өглһн болн хәрү авлһн болн тедниг олзллһна таал эн улар, союзн болн автономн республикудин законодательствәр йилһгдна. Балһсна (поселкин) межәд һазр эзлхин, олзлхин болн нәәмәдлҗ авхин төлә һазрин участкудыг өглһнә туск шиидвриг улсин депутатнрин балһсна (поселкин) Совет батлна.

Балһсна (поселкин) межәд һазрин участкудыг орулсн цагт һазр эзллһнә болн эн участкудын һазр олзллһна туск зөв уурулгдхш.

28-ч статья. Селәнә әмтн бәәдг пунктсин һазр

Селәнә әмтн бәәдг пунктсин һазрин тоод эн пунктсин төлә һазрин тогтацин диг-дараһар тогтагдсн межәд бәәх цуг һазр орна.

Селәнә әмтн бәәдг пунктсин һазр улсин депутатнрин селадин Советмүдин медлд бәәнә. Улсин депутатнрин селәнә Совет селәнә әмтн бәәдг пунктсин межәд һазрин участкудыг эзлхин, олзлхин болн нәәмәдлҗ авхин төлә өглһнә туск шиидвр батлна.

Селәнә әмтн бәәдг пунктсин һазриг олзллһна диг-даран союзн болн автономн республикудин законодательствәр йилһгднә.

VI-ч әңг. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана, харсльтын болн нань чигн халхин һазр

29-ч статья. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн нань чигн халхин һазр

Ирлцигү предприятьмудт, учреждеиьст болн организацст теднд даалһгдсн төрмүдиг күцәхин төлә олзлтха гиҗ өгтдсн һазр промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн нань чигн халхин һазр гиҗ тоолгдна.

(Чилгчнь 3-ч халхд.)

ҺАЗРИН ТУСКАР ССР-ин СОЮЗИН БОЛН СОЮЗН РЕСПУБЛИКҮДИН ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВИН УЛ

(Чилгчнь. Эклцнь 2-ч халхд.)

Заагдсн күцлмүдин төлә өггдг һазрин участкудын кемжән тогтагдсн диг-дараһар батлгдсн нормсла болн проектн-техническ документацла ирлцәтәһәр йилһгднә, участкудыг йилһж һарһлһн болхла, тедниг эдлврт орулһна чеерүдиг үчртан авч күцәгднә.

Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн талдан медлин һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

30-ч статья. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана предприятьмүд, учрежденьс болн организацс селәнә эдл-ахун кергт һарһж өглһн

Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн улсин эдл-ахун талдан халхсин предприятьмүд, учрежденьс болн организацс теднә эс олзлжах һазриг улсин депутатнрин бәәрн Советмүдин шиидврәр, ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдсн таалар гражданмудт, колхозмудт, совхозмудт, талдан предприятьмүдт, учрежденьст, организацст селәнә эдл-ахун күцлмүдт цаг зуурин олзллһнд өгнә. Заагдсн һазрин шаң эн улмудын 12-ч статьяһар хәләгдсн диг-дараһар орулгдна.

31-ч статья. Харслтын керглтин төлә бәәх һазр

Цергә әңгс, учрежденьс, цергә-сурһулин заведеньс, СССР-ин Зертә-зевтә Чидлмүдин предприятьмүд болн организацс, межә харсдг, дотр-дундын болн төмр хаалһин цергүд бәәршлүллһнә болн теднә дангин үүлдврин төлә һарһҗ өгсн һазр харслтын керглтин төлә бәәх һазр гиж тоолгдна.

Харслтын керглтин төлә һазр һарһж өглһнә диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

VII-ч әңг. Йиртмҗ харлһна, эрүл-мендиг ясруллһна, рекреацин болн туужин-сойлын чинр зүүҗәх һазр

32-ч статья. Йиртмж харлһна чинр зүүжәх һазр

Йиртмж харлһна чинр зүүжәх һазрт заповедникүдин, келн-эмтни болн дендрологическ парксин, ботаническ садмудын, заказникүдин (аңһучлдг һазрас нань), йиртмжин бүмбсин һазр орна.

Теднә күцлә эс ирлцжәх үүлдвр заагдсн һазрт күцәгдх зөв уга.

Заповедникүдин, келн-эмтни болн дендрологическ парксин, ботаническ садмудын, заказникүдин (аңһучлдг һазрас нань), йиртмжин бүмбсин диг-дараг теткхин төлә эн зоимудын һазрт теднә диг-дара күцәлһиг тетклһнд му килчән күргх үүлдвриг күцәх зөв уга харлһна зоимуд бүрдәгднә.

Йиртмж харлһна чинр зүүжәх һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

33-ч статья. Эрүл-мендиг ясруллһна һазр

Гемәс хәрлһиг болн эмнлһиг бүрдәлһнә төлә тааста йиртмжин эмнүлин таалта һазрин участкуд эрүл-мендиг ясруллһна һазрин тоод орна.

Курортмудын һазр онц харлһнд бәәх зөвтә. Йиртмжин эмнүлин таалыг харлһна күцлтәһәр цуг курортмудт санитарн харлһна округуд тогтагджана. Йиртмжин эмнүлин бәәдлиг болн эмтнә амрлһна төлә сән таалыг харлһнла теднә үүлдврнь эс ирлцжәх тиим предприятьмүдт, учрежденьст болн организацст эн округудын межәд һазрин участкуд эзллһнд, олзллһнд эс гиж нәәмәдллһнд өгх зөв өгтджәхш.

Эрүл-мендиг ясруллһна чинр зүүжәх һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

34-ч статья. Рекреацин чинртә һазр

Олна бүрдәмжтә амрлһна болн эмтнә туризмин төлә хәләгдсн болн олзлгджах һазрмуд рекреацин чинртә һазр гиж тоолгджана.

Рекреацин чинртә һазрт теднә күцлд харшлжах үүлдвр күцәх зөв өгтджәхш.

Заагдсн һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

35-ч статья. Туужин-сойлын чинр зүүжәх һазр

Туужин-сойлын чинр зүүжәх һазрт туужин-сойлын заповедникүдин, мемориальн парксин, оршалһна, археологическ бүмбсин һазр орна.

Эн һазрт теднә күцлә эс ирлцжәх ямаран чигн үүлдвр күцәгдх зөв уга.

Заагдсн һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

VIII-ч әңг. М...

мт, гидротехническ болн усна эдл-ахун нань чигн тосхлтсар эзләтә һазр, тер мет усна тогталмудын эрг дахулад усн һоожад һардгар йилһгдсн һазр орна.

Усна сангин һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствәр тогтагдна.

38-ч статья. Көрнгин һазр

Эзллһнд болн дангин олзллһнд эс орсн цуг һазр, көрнгин һазр болдмн. Теднә тоод ода бәәх улын 9-ч статьяла ирлцәтәһәр эзллһнә болн олзллһна зөвән геесн һазр бас орна.

Көрнгин һазр улсин депутатнрин Советин медлд бәәж, ода бәәх улла ирлцәтәһәр нурһлж селәнә эдл-ахун күцлтәһәр эзллһнд, олзллһнд болн нәәмәдллһнд өгхин төлә бәәнә.

IX-ч әңг. Һазр эзләчнрт болн һазр олзлачнрт һаруһинь болн селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун производствин геедрлтиг даңцалһн

39-ч статья. Һазр эзләчнрт болн һазр олзлачнрт һаруһинь даңцалһн

Һазрин участкиг булаж авснас, эс гиж цаг зуур олзлснас көлтә, тер мет һазр эзләчнрин болн һазр олзлачнрин, тер тоод нәәмәдләчнрин зөвиг кемжәлснәс көлтә эс гиж предприятьмүдин, учрежденьсин, организацсин болн гражданмудын үүлдврин ашт күргсн үлмәһәс көлтә һазрин чинр дор орсна төлә һаруд унсн һазр эзләчнрт болн һазр олзлачнрт, тер мет нәәмәдләчнрт учрсн һаруг күцц кевәр (авч болх оруһинь тоод авч) даңцагдх зөвтә.

Булаж авгдсн һазрин участкуд авсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс, тер мет һазр эдләчнрин болн һазр олзлачнрин, тер тоод нәәмәдләчнрин зөв кемжәллһиг эврә үүлдврәрн дуудулсн, эс гиж хоша бәәх һазрин чинриг дор орулсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс ода бәәх улың болн ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин нань чигн законодательствин тогтагдсн диг-дараһар һарунь даңцагдна.

Һаруг даңцалһнла болн кемжәһинь заалһнла залһлдата зүткән теднә чинрлә ирлцәтә зарһар, эс гиж государственн арбитражар хаһлгдна.

40-ч статья. Селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун производствин геедрлтиг даңцалһн

Селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун медләс селәнә болн модна эдл-ахула залһлдата биш күцлтәһәр олзлхин төлә авгдсн һазрин, һазр эзләчнрин болн һазр олзлачнрин, тер мет нәәмәдләчнрин зөвиг кемжәллһнлә, эс гиж предприятьмүдин, учрежденьсин болн организацсин үүлдврәс иштә хоша бәәх һазрин чинр дор орснла залһлдата геедрлт улсин депутатнрин Советмүдт даңцагдх зөвтә. Эн геедрлтс ода бәәх улын 39-ч статьяд заагдсар һаруһинь даңцагдснла хамднь даңцагдна.

Заагдсн геедрлтиг селәнә болн модна эдл-аху бәрлһнлә залһлдата биш керглтин төлә селәнә эдл-ахун болн модна һазр авсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс, тер мет эргднь харлһна, санитарн болн харслтын зоимуд тогтагдсн, тедниг селәнә эдл-ахун болн һазрин эргцәс һарһгдсн, эс гиж тедниг баһ унтә һазр гиж орулж бичсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс даңцана.

Геедрлтиг даңцахар орж ирсн мөнгн шин һазр олзллһна төлә, һазрин көрснә чинринь болн модна сангин һазрин олз-тусиг өөдлүллһнә төлә олзлгдна.

Учрсн геедрлтиг даңцалһна кемжән болн диг-даран, тер мет һаруг даңцалһнас сулдхгджах предприятьмүдин, учрежденьсин болн организацсин нерднг заалһн союзн болн автономн республикүдин законодательствәр тогтагдна.

X-ч әңг. Һазриг харлһн

41-ч статья. Һазр харлһна күцлмүд болн төрмүд

Һазр харлһн бийдән терүг тустаһар олзлхин, селәнә эдл-ахун эргцәс учр угаһар һарһлһнас саглулхин, антропогенн хорта үлмәһәс харсхин төлә залгдсн зөв-йосна, бүрдәмжин, экономическ болн нань керг-үүлдврмүдин системиг, тер мет һазрин көрсиг шинәс тогталһна болн чинринь, модна һазрин сангин олз-тусиг өөдлүллһиг орулна.

Һазриг харлһн теднә зональн болн регинальн онцрлтыг үчртан авч, йиртмжин нәрн хүврлтс (экосистемс) гиж тоолж һазрин туст комплексн хәләцин ул деер күцәгднә.

Һазриг тустаһар олзллһна систем йиртмж харлһна болн көрц эрвллһнә авц зууж, һазрин көрсиг халһлһна ...

эвдгдсн һазриг рекультивацллһн, теднә чинринь болн һазрин туста нань чигн эв-арһинь өөдлүллһн.

Һазр эвдлһнлә залһлдата көдлмш кехләрн һазрин сән чинртә көрсиг авлһн, олзллһн болн хадһллһн.

Государственн органмуд һазр харлһар цугсоюзн болн республиканск программсин кемжәнд эрк биш кергтә керг-үүлдврмүд батлж авна.

Һазр харж-хәләлһнә диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдна.

43-ч статья. Һазрин бәәдл-таалд үлмәһән күрггч объектс, тосхлтс болн сооруженьс бәәршлүллһнд, проект келһнд, тосхлтд болн эдлврт оруллһнд экологическ неквр.

Һазрин бәәдл-таалд му үлмәһән күргх объектс, тосхлтс болн сооруженьс бәәршлүлж, проектинь кеж, тосхж болн шин болн ясрулгдсн тоотыг, шин технологиг эдлврт орулсн цагт һазр харлһна керг-үүлдврмүд күцәлһн хәләгдх зөвтә.

Һазр үрлһиг болн эвдлһиг харслһна керг-үүлдврмүдәр эс теткгдсн объектс эдлврт орулгдшго, технолог олзлгдшго.

Һазрин бәәдл-таалд үлмәһән хальдажах объектс бәәршлүллһн һазр дигләчнрин, йиртмж харлһна болн нань чигн органмудла ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствәр йилһлгдсн диг-даранла ирлцүлж зөвшәлгднә.

44-ч статья. Һазриг олзта-тустаһар олзллһнд болн харлһнд экономическ урмд өглһн

Һазриг олзта-тустаһар олзллһнд болн харлһнд экономическ урмд өглһн һазрин шимиг хадһлж хәрү тогталһн, производственн керг-үүлдврин хальдагч му үлмәһәс һазриг харслһнд һазр эзләчнрин болн һазр олзлачнрин, тер тоод нәәмәдләчнрин соньмслтынь өөдлүллһнүр зөрүлгдәд, иим тоотыг бийдән орлцулжана:

кемр эднә гем уга болхла, эвдгдсн һазриг хәрү тогталһнд союзн, республиканск эс гихлә бәәрн бюджетәс мөнг йилһж өглһн;

проектәр темдглгдсн көдлмш күцәгджәх кемд селәнә эдл-ахуд олзлгджах эс гихлә эдниг ясрулгджах кемд һазрин участкин төлә мөнг өглһнәс сулдхлһн,

льготн кредитмүд өглһн;

эвдгдсн участкудт, эднә гем уга болхла, цаг зуур консервац келһнә алвинь баһрулллһнд бюджетин мөнгнәс зәрм хүвинь даңцалһн;

Һазрин чинриг ясрулсн, һазрин шимиг өөдлүлсн болн урһа модна көрнгин һазрин өгциг өөдлүлсн, экологическ цевр продукц һарһсн төләднь мөрәллһн:

Һазриг олзта-тустаһар олзлж, харлһиг экономическ урмдуллһнла залһлдата керг-үүлдврмүд күцәлһнә диг-даран ССР-ин Союзин союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдна.

XI-ч әңг. Һазр олзллһиг болн харлһиг бүртклһн

45-ч статья. Һазр олзллһиг болн харлһиг государственн бүртклһнә төрмүд

Һазр олзллһиг болн харлһиг государственн бүртклһнә төрнь государственн болн олна цуг органмуд, государственн, кооперативн болн олна талдан чигн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс, бас тер мет гражданмуд һазриг олзта-тустаһар олзлж хархин кергт һазрин туск законодательствин некврмүд бәрж күцәлһиг теткләнд бәәнә.

46-ч статья. Һазриг олзллһиг болн харлһиг государственн халхас бүрткдг органмуд

Улсин депутатнрин Советмүд болн шишлң күцц зөвтә органмуд һазр олзллһиг болн харж хәләлһиг государственн бүртклһ күцәнә.

Һазр олзллһиг болн харж хәләлһиг государственн бүртклһнә диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдна.

47-ч статья. Һазрин мониторинг

Һазрин мониторинг гисн һазр ондарулллһиг болзгтнь илдкхин, эдниг үнлхин, му үлмәһән хальдагч йовдлмудыг урдаснь хәрж уурулхин төлә һазрин көрнгин бәәдл-таалыг хәләж харлһна систем болна. Мониторингиг күцәлһнә учр-утх болн диг-даран, бүрдәц СССР-ин Минидин законодательствар тогтагдна.

XII-ч әңг. Һазрин государственн кадастр

48-ч статья. Государственн һазрин кадастр тогталһн

Һазриг олзта-тустаһар олзлж хархин, һазрин хәрлцә диглхин, һазриг олзлхин, һазрин төлә өгдг мөнгнә кемжәг зөвтәһәр йилһхин, эдл-ахун үүлдвриг үнлхин кергт соньмсжах улсин депутатнрин Советмүдиг, предприятьмүдиг, ...

XIII-ч әңг. Һазр олзллһна диг-дара тогталһн

50-ч статья. Һазр олзллһна диг-дара тогталһна улынь батллһн болн учр-утхнь

Һазр олзллһна диг-дара тогталһн һазрин законодательств, һазр олзллһиг болн харлһиг бүрдәлһәр улсин депутатнрин Советмүдин батлж авсн шиидвр күцәлһнүр, сән таалта экологическ бәәдл һарһлһнур болн һазрин йиртмжин бәәдлиг ясруллһнур зөрүлгдсн керг-үүлдврмүдин систем бийдән орулжана.

Һазр олзллһна диг-дара тогталһн иим төрмүд хәләж күцәнә:

1) Һазрин көрнгиг олзллһна болн харлһна схем болн һазр олзллһна диг-дара тогталһна схем ухалж һарһлһн;

2) бәәрн һазрт административн-территориальн бүрдәцсин межә. тогталһн;

3) һазр эзллһнд бәәх эвго тоотынь уга келһтәһәр һазрин эздүдиг болн һазр олзлачнриг шинәс бүрдәлһнә болн ода бәәхинь ясж дигллһнә проект һарһлһн, һазрин участкуд йилһж өглһн, һазрт эзн боллһна болн олзллһна зөв эдлжәнә гиж иткүлжәх документс белдлһн;

4) Эдл-ахун дотр-дундын һазр олзллһна диг-дара тогталһна проектс болн һазр олзллһнла болн харлһнла залһлдата нань чигн проектс ухалж һарһлһн;

5) һазр олзллһна болн харлһна иргчинь тааж медҗәх Цугсоюзн болн региональн программ ухалж һарһлһн;

6) онц неквртәһәр йиртмж харлһна, рекреационн болн заповедн журмта һазрмудыг уллж бәәршлүллһн болн межәһинь тогталһн;

7) һазр олзллһна диг-дара тогталһна проектс күцәлһиг авторин халхас бүрткж хәләлһн;

8) Топограф-геодезическ, картографическ, почвенн, геоботаническ болн нань чигн шинжллтс болн хәәврмүд келһн.

51-ч статья. Һазр олзллһна диг-дара тогталһиг бүрдәлһн

Һазр олзллһна диг-дара тогталһна көдлмшиг бюджетин мөнгәр государственн һазр олзллһна диг-дара тогтадг организацс күцәнә. Диг-дара тогталһнла, һазрин участкудыг үндсәрнь ясруллһнла болн харлһнла залһлдата һазр олзллһна диг-дара тогталһна проектмүдиг һазрин эздүдин болн һазр олзлачнрин седвәрәр, теднә мөнгәр һазр олзллһна диг-дара тогтадг талдан организацс ухалж һарһж чаджана.

XIV-ч әңг. Һазрин туск зүткәг хаһллһн болн һазрин туск законодательствиг эвдсн төләдән даавр зүүлһн

52-ч статья. Һазрин туск зүткәниг хаһллһна диг-даран

Союзн болн автономн республикүдин законодательствәр батлсн диг-дараһар улсин депутатнрин бәәрн Советмүд, зарһ эс гиж государственн арбитраж һазрин туск зүткәниг хаһлна.

Һазрин хәрлцәнлә залһлдата зөөрин туск зүткәг зарһ эс гиж государственн арбитраж теднә медлин кемжәнлә ирлцүлж хаһлна.

Нег республикин предприятьмүдин, учрежденьсин болн организацсин талдан республикин территорьт бәәх һазр олзллһна төрәр һарсн зүткәг соньмслтта республикүдин элчнрәс әдл зөвтә ул деер бүрдәгддг комиссьмуд хәләнә. Кемр комиссь хойр халхин зөвшәрсн шиидвр батлж эс чадхла, эн төрмүдәр һардг зүткән ССР-ин Союзин законодательствәр батлсн диг-дараһар хәләгднә.

53-ч статья. Һазрин законодательствиг эвдсн төләдән даавр зүүлһн

Һазрин участкудыг хулдж авлһн болн хулдж өглһн, белглһн, эврә дурар сольлһн йоста биш.

Һазрин участкудыг эврә дурар эзлснд, тер мет селәнә эдл-ахун болн нань чигн һазрмудыг үрәснд, тедниг химическ болн радиоактивн веществосар, производственн үлдләр болн бузр усар бузрдаснд, һазрин бәәдлд му килчән күргдг объектсиг бәәршлүлснд, тосхснд, проект келснд, эдлврт орулснд, һазр олзллһна туст йиртмж харлһна диг-дарана некврнг эс күцәснд, цаг зуур эзлжәх һазр хәрү өглһиг эвдснд эс гиж тедниг күцлтәһәр олзллһна төлә сән бәәдлд оруллһна даалһвр эс күцәснд, һазр олзллһна межән темдгиг уга кеснд, һазрин государственн регистрацин, тоод авлһна болн үнллһнә то-диглһг хажилһснд гемтә эмтн ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствлә ирлцәтәһәр гражданск, административн эс гиж уголовн дааврла харһулгдна.

Эврә дурар эзлсн һазрин участкуд тедниг закани бишкевәр олзлсна цагт һарсн һаруг-даңцалһн угаһар эзднь хәрү өггднә.

Һазрин законодательствиг эвдснә талдан зүснә туст чигн союзн болн автономн республикүдин законодатель...

...заповедникүдин, ... парксин, ботаническ садмудын, заказникүдин (ангһучлдг һазрас наһь), йиртмжин бумбсин диг-дараг теткхин төлә эн зонмудын һазрт теднә диг-дара күцәлһиг тетклһнд му нилчән күргх үүлдвриг күцәх зөв уга харлһна зонмуд бүрдәгднә.

Йиртмж харлһна чинр зүүҗәх һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

33-ч статья. Эрүл-мендиг ясруллһна һазр

Гемәс хәрлһиг болн эмнлһиг бүрдәлһнә төлә таасta йиртмжин эмнүлин таалта һазрин участкуд эрүл-мендиг ясруллһна һазрин тоод орна.

Курортмудын һазр онц харлһнд бәәх зөвтә. Йиртмжин эмнүлин таалыг харлһна күцлтәһәр цуг курортмудт санитарн харлһна округуд тогтагджана. Йиртмжин эмнүлин бәәдлиг болн әмтнә амрлһна төлә сән таалыг харлһнла теднә үүлдврнь эс ирлцҗәх тиим предприятьмудт, учрежденьст болн организацст эн округудын межәд һазрин участкуд эзллһнд, олзллһнд эс гиж нәәмәдллһнд өгх зөв өгтдҗәхш.

Эрүл-мендиг ясруллһна чинр зүүҗәх һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

34-ч статья. Рекреацин чинртә һазр

Олна бүрдәмҗтә амрлһна болн әмтнә туризмин төлә хәләгдсн болн олзлгдҗах һазрмуд рекреацин чинртә һазр гиж тоолгджана.

Рекреацин чинртә һазрт теднә күцлд харшлҗах үүлдвр күцәх зөв өгтдхш.

Заагдсн һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

35-ч статья. Туужин-сойлын чинр зүүҗәх һазр

Туужин-сойлын чинр зүүҗәх һазрт туужин-сойлын заповедникүдин, мемориальн парксин, оршалһна, археологическ бумбсин һазр орна.

Эн һазрт теднә күцллә эс ирлцҗәх ямаран чигн үүлдвр күцәгдх зөв уга.

Заагдсн һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар йилһгднә.

VIII-ч әңг. Модна көрңгин һазр, усна көрңгин һазр болн көрңгд бәәх һазр

36-ч статья. Модна көрңгин һазр

Ө-шуһу модн урһсн, тер мет ө-шуһу модн эс урһсн болв чигн, модна эдл-ахун кергллтин төлә өгтдсн һазр модна көрңгин һазр болж тоолгдна.

Улсин депутатнрин бәәрн Советмуд модна эдл-ахун государственн органмудла зөвшәрәд модна сангин һазриг селәнә эдл-ахун күцлтәһәр цаг зуурин олзллһнд өгч чадҗана. Заагдсн һазрин төлә мөнг өглһн ода бәәх улын 12-ч статьяд хәләгдсн диг-дараһар авгдна.

Модна сангин һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствәр тогтагдна.

37-ч статья. Усна сангин һазр

Усна сангин һазрин медлд усна тогталмуд, мөсн, ул-

төлә авгдсн һазрин, һазр эзләчнрин болн һазр олзлачнрин, тер мет нәәмәдләчнрин зөвиг кемҗәллһнлә, эс гиж предприятьмудин, учрежденьсин болн организацсин үүлдврәс нигтә хоша бәәх һазрин чинр дор орсила залһлдата геедрлт улсин депутатнрин Советмудт данцагдх зөвтә. Эн геедрлтс ода бәәх улын 39-ч статьяд заагдсар һаруһинь данцагдсла хамднь данцагдна.

Заагдсн геедрлтиг селәнә болн модна эдл-аху бәрлһнлә залһлдата биш кергллтин төлә селәнә эдл-ахун болн модна һазр авсн предприятьмуд, учрежденьс болн организацс, тер мет эргндь харлһна, санитарн болн харсгтын зонмуд тогтагдсн, тедниг селәнә эдл-ахун болн һазрин эргцәс һарһгдсн, эс гиж тедниг баһ унтә һазр гиж орулж бичсн предприятьмуд, учрежденьс болн организацс данцана.

Геедрлтиг данцахар орж ирсн мөнгн шин һазр олзллһна төлә, һазрин көрснә чинринь болн модна сангин һазрин олз-тусиг өөдлүллһнә төлә олзлгдна.

Учрсн геедрлтиг данцалһна кемҗән болн диг-даран, тер мет һаруг данцалһнас сулдхгдҗах предприятьмудин, учрежденьсин болн организацсин нердиг заалһн союзн болн автономн республикүдин законодательствәр тогтагдна.

X-ч әңг. Һазриг харлһн

41-ч статья. Һазр харлһна күцлмүд болн тәрмүд

Һазр харлһн бийдән терүг тустаһар олзлхин, селәнә эдл-ахун эргцәс учр угаһар һарһлһнас саглулхин, антропогенн хорта үлмәһәс харсхин төлә залгдсн зөв-йосна, бүрдәмҗин, экономическ болн наань керг-үүлдврмүдин системиг, тер мет һазрин көрсиг шинәс тогталһна болн чинринь, модна һазрин сангин олз-тусиг өөдлүллһиг орулна.

Һазриг харлһн теднә зональн болн региональн онцрлтыг учртан авч, йиртмжин нәрн хуврлтс (экосистемс) гиж тоолж һазрин туст комплексн хәләцин ул деер күцәгднә.

Һазриг тустаһар олзллһна систем йиртмж харлһна болн көрң әрвллһнә авц зүүж, һазрин көрсиг хадһллһна, урһмлыг болн малыг, геологическ породын болн эргндк йиртмжин наань чигн хувд му үлмә күрглһнәс саглж хәрлһиг дотран орулна.

42-ч статья. Һазриг бәрлһн болн харлһна диг-даран

Һазр эзләчнр болн һазр олзлачнр, тер тоод нәәмәдләчнр, күцәх кергнь:

территориг тустаһар бүрдәлһн;

һазрин көрсиг тогталһн болн чинринь өөдлүллһн, тер мет һазрин наань чигн эв-арһинь ясруллһн;

һазриг усна болн салькна эрозияс, нурлһнас, уснд авгдлһнас, улм боллһнас, хойрдад хужртлһнас, хагсалһнас, нигтрлһнәс, производствин үлдлмүдәр, химическ болн радиоактивн веществосар бузрдуллһнас, эвдлһнә наань чигн йовцсас харслһн;

селәнә эдл-ахун һазриг шагшг болн үүрмг модн урһлһнас, һазрин культурн-техническ бәәдлиг муурулдг наань чигн йовцсас харлһн;

Һазрин көрснә чинриг талдан эв-арһар хәру эс тогтаҗ болхла, селәнә эдл-ахун деградированн һазриг консервацллһн;

...дин законодательствар тогтагдна.

XI-ч әңг. Һазр олзллһиг болн харлһиг бүртклһн

45-ч статья. Һазр олзллһиг болн харлһиг государственн бүртклһнә тәрмүд

Һазр олзллһиг болн харлһиг государственн бүртклһнә тәрнь государственн болн олна цуг органмуд, государственн, кооперативн болн олна талдан чигн предприятьмуд, учрежденьс болн организацс, бас тер мет гражданмуд һазриг олзта-тустаһар олзлж хархин кергт һазрин туск законодательствин некврмүд бәрж күцәлһиг тетклһнд бәәнә.

46-ч статья. Һазриг олзллһиг болн харлһиг государственн халхас бүртклдг органмуд

Улсин депутатнрин Советмуд болн шишлң күцц зөвтә органмуд һазр олзллһиг болн харж хәләлһиг государственн бүртклһ күцәнә.

Һазр олзллһиг болн харж хәләлһиг государственн бүртклһнә диг-даран ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствар тогтагдна.

47-ч статья. Һазрин мониторинг

Һазрин мониторинг гисн һазр ондаруллһиг болзгтнь илдкхин, эдниг үнлхин, му үлмәһән хальдагч йовдлмудыг урдаснь хәрж уурулхин төлә һазрин көрңгин бәәдл-таалыг хәләж харлһна систем болна. Мониторингиг күцәлһнә учр-утх болн диг-даран, бүрдәц СССР-ин Министрмүдин законодательствар тогтагдна.

XII-ч әңг. Һазрин государственн кадастр

48-ч статья. Государственн һазрин кадастр тогталһн

Һазриг олзта-тустаһар олзлж хархин, һазрин хәрлцә диглхин, һазриг олзлхин, һазрин төлә өгдг мөнгнә кемҗәг зөвтәһәр йилһхин, эдл-ахун үүлдвриг үнлхин кергт соньмсҗах улсин депутатнрин Советмүдиг, предприятьмүдиг, учрежденьсиг, организацсиг болн гражданмудыг кергтә то-дигәр теткхин төлә государственн һазрин кадастр олзлгдна.

49-ч статья. Государственн һазрин кадастр олзллһна учр-утхнь болн диг-даранъ.

Государственн һазрин кадастр һазрин зөв-йосна журмин туск, терүг һазрин эздүдт, һазр олзлачнрт хувалһна, һазрин категорин, чинрин характеристикин туск болн улсин эдл-ахуд һазрин зүүҗәх үнин туск әрк биш кергтә то-дигин болн документсин систем бийдән бәрҗәнә.

Государственн һазрин кадастр олзллһн топограф-геодезическ, картографическ, почвенн, геоботаническ болн наань чигн шинжллтс болн хәәврмүд келһәр һазрин эздүдиг болн һазр олзлачнриг темдглж бичлһәр, һазриг тоот авлһәр болн үнллһәр теткгднә.

Государственн һазрин кадастриг цуг орн-нутгин төләни-негн системәр государственн бюджетин мөңгәр һазр олзллһна диг-дара тогтадг органмуд күцәнә.

Государственн һазрин кадастр олзллһна диг-дараг СССР-ин Министрмүдин Совет тогтана.

... һазрин туск законодательствиг эвдсн төләдән даавр зүүлһн

52-ч статья. Һазрин туск зүткәниг хаһллһна диг-даран

Союзн болн автономн республикүдин законодательствәр батлсн диг-дараһар улсин депутатнрин бәәрн Советмуд, зарһ эс гиж государственн арбитраж һазрин туск зүткәниг хаһлна.

Һазрин хәрлцәнлә залһлдата зөөрин туск зүткәг зарһ эс гиж государственн арбитраж теднә медлин кемҗәлә ирлцүлж хаһлна.

Нег республикин предприятьмудин, учрежденьсин болн организацсин талдан республикин территорьт бәәх һазр олзллһна тәрәр һарсн зүткәг соньмслтта республикүдин элчнрәс эдл зөвтә ул деер бүрдәгдг комиссьмуд хәләнә. Кемр комиссь хойр халхин зөвшәрсн шиидвр батлж эс чадхла, эн тәрмүдәр һардг зүткән ССР-ин Союзин законодательствәр батлсн диг-дараһар хәләгднә.

53-ч статья. Һазрин законодательствиг эвдсн төләдән даавр зүүлһн

Һазрин участкудыг хулдҗ авлһн болн хулдҗ өглһн, белглһн, эврә дурар сольлһн йосн биш.

Һазрин участкудыг эврә дурар эзлснд, тер мет селәнә эдл-ахун болн наань чигн һазрмудыг ... теднис химическ болн радиоактивн веществосар, производственн үлдләр болн бузр усар бузрдаснд, һазрин бәәдлд му нилчән күргдг объектсиг бәәршлүлснд, тосхснд, проект кеснд, эдлврт орулснд, һазр олзллһна туст йиртмж харлһна диг-дарана некврииг эс күцәснд, цаг зуур эзлҗәх һазр хәрү өглһиг эвдснд эс гиж тедниг күцлтәһәр олзллһна төлә сән бәәдлд оруллһна даалһвр эс күцәснд, һазр олзллһна межән темдгиг уга кеснд, һазрин государственн регистрацин, тоод авлһна болн үнллһнә то-дигиг хажилһснд гемтә әмтн ССР-ин Союзин, союзн болн автономн республикүдин законодательствлә ирлцәтәһәр гражданск, административн эс гиж уголовн дааврла харһулгдна.

Эврә дурар эзлсн һазрин участкуд тедниг закани биш кевәр олзлсна цагт һарсн һаруг данцалһн угаһар эзндь хәрү өггднә.

Һазрин законодательствиг эвдснә талдан зусин туст чигн союзн болн автономн республикүдин законодательствәр даавр хәләгдж чадҗана.

Һазрин законодательствиг эвдснә ашт һарсн һаруг предприятьмуд, учрежденьс, организацс болн гражданмуд данцах зөвтә.

XV-ч әңг. Нарт делкән бооцас

54-ч статья. Нарт делкән бооцас

СССР-ин һазрин законодательствд бәәх зокалас СССР-ин нарт делкән бооцанд талдан зокал батлгдсн болхла, тер саамд нарт делкән бооцана зокалмуд олзлгдна.

Кемр союзн республикин нарт делкән бооцанд эн союзн республикин һазрин законодательствд бәәх зокалас талдан зокалмуд батлгдсн болхла, союзн республикин законодательствин туст әдл диг-даран олзлгдна.

СССР-ин Деед Советин Ахлач

М. ГОРБАЧЕВ.

Москва. Кремль.
1990 җилин лу сарин 28.

ӨРК-БҮЛИН ГИИЧЛҮР

Эн кварталд ЮАР-ин зуг хар зүстә әмтн бәәнә.

ТАСС-ин зург.

Болгарин хотл София балһсна эргнд чагчм уул гиж уга. Тер уулмудын хамгин өндр гисн Витоша уул деер һархин төлә альпинистнрин олзлдг зер-зев чигн керго. Эн үүл деер һарч йовх күн йиринднән сергәд йовна, эргнлк йиртмжин бәәдл һәәхнә, эс гиж уулас гүүҗәх һолын уснла болн салькнла дөрлднә, лыжар йовна. Балһсна олн зүсн кергәс болн үүмәнәс бултж энд цөн өдр бәәнә гидгтн — негл туульд келгддг таралнгд бәәснлә эдл! Мел тегәд чигн олн зүсн орн-нутгудас кесг олн туристнр нааран ирцхәнә. Һундл болхларн, энд бәәдг гиичлүр хатяр болжахас көлтә кесгнь сән кевәр амрч чадхш.

Эн бәәдлиг чиклхин әркд туристическ ик-ик комплексмүд тосхлһна зура темдглж авад, терүг тосхж эдлврт орултл кесг җилмүдин туршарт күләж чигн болхмн билә, болв эн тәр Болгарьт талдан эв-арһар хаһлгдҗана.

Өрк-бүлин гиичлүрмүд һарһгджана. Ик-ик гермүдтә болн дачмудта гражданмуд бийсдән туристнр бәәлһнә, тегәд эдн, энд келгддгәр «хотельермүд» болж көдлж чадҗана.

Болгарьт эврәннь герин хорадан эс гиж дачдан туристнр бәәлһлг, тер тоод энд амрхар ирсн һазадын орудын гражданмуд бийстән бәәлһлг йовдл урднь чигн өргәр бәәсмн, нег үлү зунд амрхар эс гиж бийсән эмнүлхәр наaран ирсн әмтн онц эздүдин гермүдт бәәцхәдг бәәсмн. Тиигхләрн эдн шишлң эн халхар көдлҗәх «Коопттурист» гидг фирмәр дамжулж бәәдг гер олж авч бәәцхәдг билә. Энүнд хоршсн дамшлт ода шин эв-арһар әмтнд туслмж күрглһнд дөң болжана.

1988 җилин зунас авн энд өрк-бүлин гиичлүрмүд эклж секгдлә. Эн шин эв-арһар болхла, онц-онц хорас биш, бүкл гермүд гиичлүрт гиж өгтддг болв. Өрк-бүлин гиичлүрт бәәх әмтнд, эн герин өрк-бүлин, гешүд хажуһас нег чигн күү нәәмәдлж авлго, зуг эврәннь чидләрн дөң болх зөвтә.

Түрүн ним, гиичлүрмүд Софийин цутхлгас арвад километрт уужма бәәх Витош района Симеоново селән деер һарч ирлә. Тоосхар тосхгдсн, ке-сәәхн плиткәр һадрлгдсн, бүтнг өңгтә черепицәр өркмүлнь тәвгдсн хошад-һурвад давхр чолун гермүд энд бәәнә. Гермүдиг эргүләд сад тәргдсн бәәнә.

Герин дотрнь — телевизорта, телефота, эс гиж видео болн магнитофонта өлгә цагин холл, унтдг хора, бийән уһадг цевр-цер ваин бәәнә. Цуг эн тоот энд амрхар ирсн әмтнд икәр таасгдна. Кемр кергтә болхла, цуг кергтә тоотарнь теткгдсн күхнь, хувц уһадг машин өггднә. Эн өрк-бүлин гиичлүрт бәәҗәх әмтнд теднә седклләр эс гиж некврәр цуг зүсн туслмж күргднә: келн әмтни дурлж эдлдг хот-хол герин эздүд белднә, хувцхунрити уһаһад, илюрдәд, кергтә болхла хатхж өгнә, театрт эс гиж матчд одхар седхләтн билститн авч ирж өгнә, такси чигн дуудна, уулын лыжар йовлгиг чигн дасхна, амрарнь келхлә, таниг сәәнәр амртха гиһәд, цуг күчн-чидлән эдн өгцхәнә.

—Манахнд нег дәкж ирж амрсн күн аштнь дәкәд ирхәр седж, оньдинд мана гиич болтха гиж санҗанавидн, —гиж өрк-бүлин гиичлүрин эзн Симеононов селәнд бәәх Михаил Йорданов келв. — Энтн «Кооптурист» фирмд ик олзта-туста керг болжана. Үннднь келхлә, эн керг ним дашката керг болх гиж би урднь санлго билв. Көдлмш дала. Би энд фермд электротехник болж көдлҗәнәв, нанд зәрмдән туристнрт дөңгән күргх цолзав һарна. Гергмнь болхла, арһ уга болад көдлмшәсн һарад, ода шишлң эврәннь гиичлүртән көдлдг болв. Өдрин дуусн көл деерән бәәнәвидн. Маднг эврәннь үр-садан һаза бәәлһчкәд, гертән талдан әмт бәәлһҗәнә гиһәд зәрмнь гемшәхәр седцхәнә. Бидн болхла талланар ухалҗанавидн, бидн үрн-садннь төлә зүткҗәнәвидн. Ташр эн герннь өрнәс түргәр һархар седжәнәвидн, юнгад гихлә бидн эн гериг өгийн мөнгәр 40 мингһн левәр хулдж авлавидн.

«Хотельерство» гидгтн олзта-туста болсн деерән ик нарн керг болжана. 1988 җилд 11 тиим гиичлүр көдлжәсн болхла, давсн җилд болхла 27 гиичлүр көдлв. Энтн цуг гиичлүрмүдин зәрвнә кесн нег хувинь эзлжәх зуг кооперативн гиичлүрмүд болжана, наадкснь онц-онц эздүдин. Тиигхләрн эднә үннь государственн үнәс давхш

—Бидн арһта болхла, мана партнермүдт —«хотельермүдт» билн дөң болхар зүткнавидн, —гиж Софийсн потребительск кооперацд бәәх «Коопхотели Витоша» гидг организацин һардач Георгий Ангелов келв. — Теднд гиичлүрмүдтнь бәәх әмт олж өгнәвидн. Түрүн җилд билн-һарутаһар көдлвидн, юнгад гихлә дотр-дундын болн һазадын зар тархалһнд дала мөң һарһлавидн. Ташр «хотельермүдин» болн англиийск келнә өңгәр курсмуд бүрдәввидн. өрк-бүлин гиичлүрмүдт хот-хоолар дөң болнавидн.

Францас, Швейцарияс, Грецәс, Ливийәс, Югославияс, Италяс, Советск Союзас ирж энд амрцхасн туристнр болн бизнесменмүд өрк-бүлин гиичлүрмүдиг йир сәәнәр үнлцхәв. Мана өрк-бүлин гиичлүрмүдт бәәж амрхар седжәх әмтн ним хайгар ирцхәтн: НРБ. София, Г. С. Раковскин уульнц, 103.

Т. БАДАЛОВА.
Т. ЕГОРОВА.
АПН-а корр.

София.

Мана республикәр

Дииләчнрт— мөрә

Республиканск марһана 1989 җилин ашмуд диглгдв. Эн марһана барин, телеүзгдлин көдләчнр болн коллективс орлцла. Государственн страховани көдлмшиг сәәнәр үзүллһнә болн цәәлһлһнә төрмүдт эн марһан нерәдгдсн билә. Госстрахин заллт болн Хальмг АССР-ин журналистрин Ниицән эцүг бүрдәлә.

Ирсн материалмудыг хәләһәд, марһана жюри түрүн ормит болн 150 арслнга мөнгнә мөрәг «Советская Калмыкия» болн Малодербетовск района «Степная новь» газетмүдин редакцист өгв. Хойрдгч мөрәһәр «Хальмг үнн» газетин материалмуд болн Хальмг АССР-ин Гостелерадион сонсхврмуд үнлгдв. Һурвдгч хойр мөрәһәр марһана жюри Яшалтинск района «Зори Маныча» болн Городовиковск района «Вперед» газетин редакцсин коллективсиг ачлв.

Госстрахин инспекцсин көдлмшиг үзүллһнд болн цәәлһлһнд шунмһаһар орлцсна төлә журналистрин ик баг кесг мөрәһәр ачлгдла. Эн жил чигн эн төрәр бәс нег марһан зарлгдхмн.

С. БАРТУНОВ,
Хальмг АССР-ин журналистрин Ниицәнә даавртa сегләтр.

Зург цокачнр цуглрв

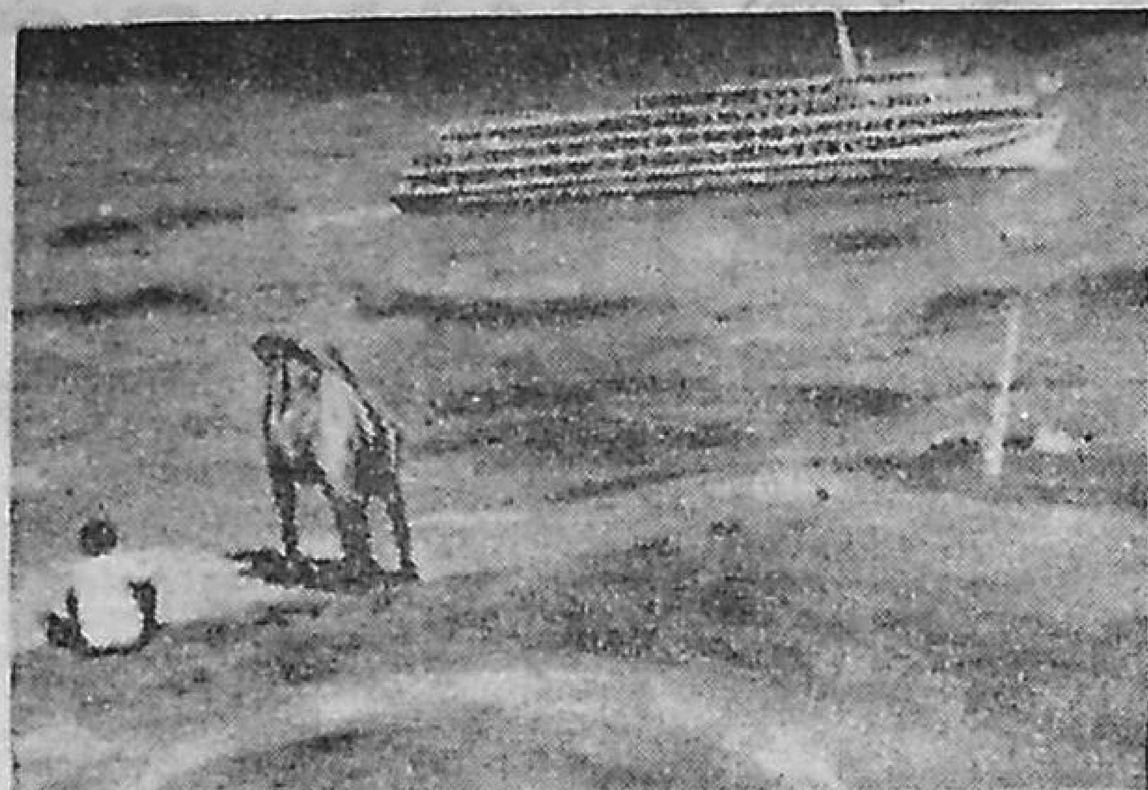
Мана республикд зург, кино цокдг кесг әмтн бәәнә. Теднәс зәрмнь эврәннь өнгтә, әәтә фильмс цокж авла. Иирин бәәдл-жирһлин тускар эдн келҗәһн бийнь, кесг әмтиг эдн икәр соньмсулна. Наадкснь өңгтә диапозитивс-слайдмуд кенә. Болв сәәнәр згсгдсн лабораторь уга болад, магазинд бәәх шишлң эд-таврин, фотоматериалмудын ассортимент баһ болад, эн кергиг эдн йоста сәәнәр делгрүлж чадҗахш. Хамгин сән күцәмҗиг маһхс нег ик төрәр кесн слайдмуд белдлһнд бәрв. Тер бийнь эднд ода деерән мергҗлтнь болн дамшлтнь күртҗәхш. Талдан балһсдын эрдмчнрлә чигн эдн бат залһлда бүрдәһәд уга.

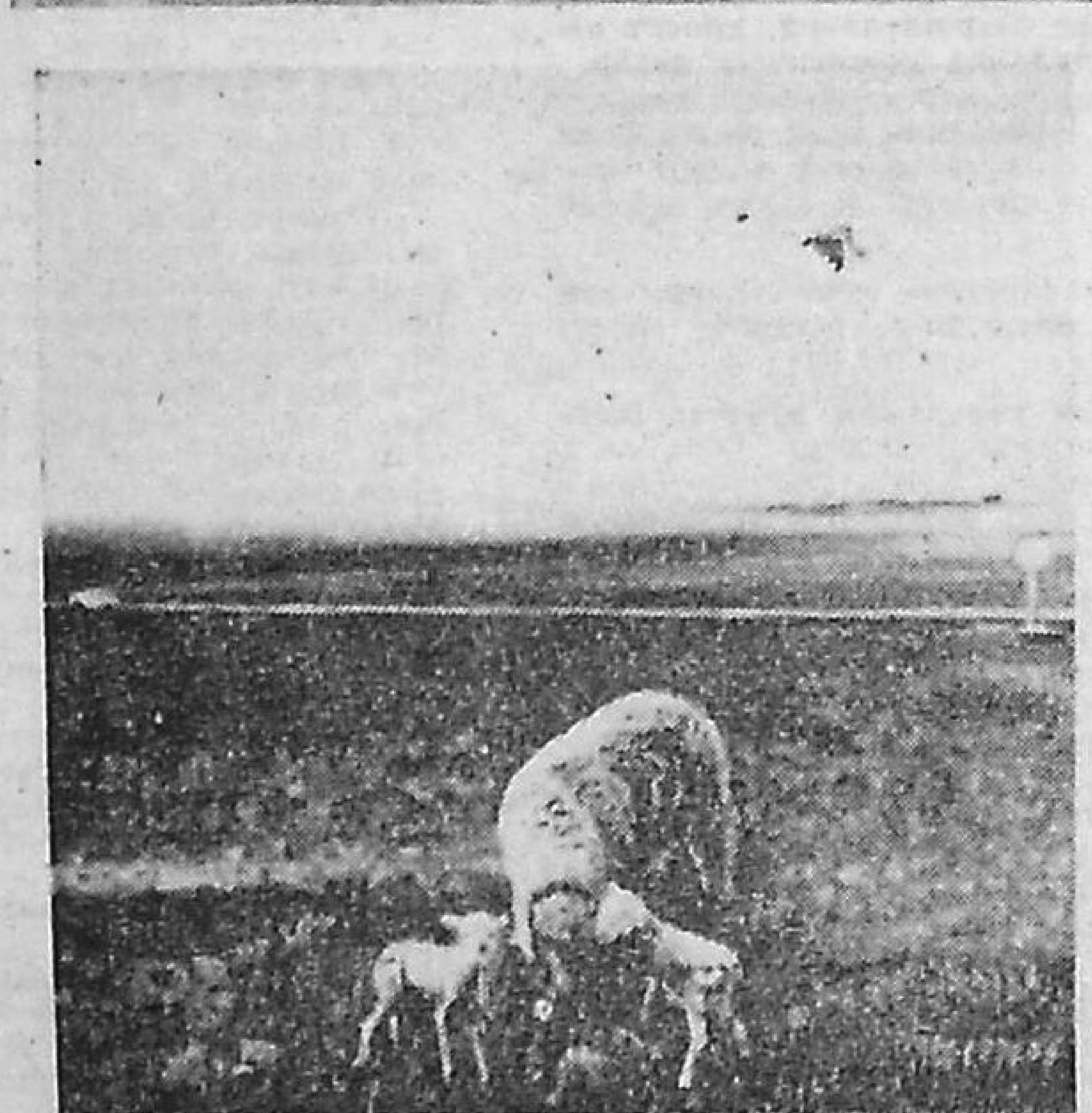
Эн болн наань чигн төрмүдт Элстин профсоюзмудын Бәәшңгд болсн семинар нерәдгдв. Зург болн кино цокачнр энд цуглрв. Фотокружокудын һардачнр энд дамшлтари хувалцв. Семинарт эднд сценарий бичдгиг, өңгтә пленкиг эд-бод кедгиг болн кинофильмсин монтаж кедгиг дасхв. Нааран ирсн әмтнд ахр кинофильмс болн слайдмуд үзүлв. Орлцачнр эврәннь тоолврари хувалцв. Дамшлтан байжулхд, мергҗлтән өөдлүлхнд семинар сән дөңгән күргв гиж эдн келв.

Эн кергт улм ик то әмтиг орлцулхин, эднә сул цагиг сәәнәр бүрдәхин төлә цааранднь чигн тиим семинармуд цуглулгдхмн. Тиим кевәр районт болн селәнд зург болн кино цокдг әмтнә то икдәд чигн болх.

•Соньн күүнлә таньлдлһн

Министрин зурсн зургуд

Маңурсн хальмг тег. Төрскн теегин бәәдл күүнә нүд байрлулж, седклд омг үүдәнә. Байртә эн бәәдлиг өргн теегин аһуд хурж, дурни бииһән билҗәх тоһруд медүлҗәнә. Иим кевәр хальмг теегиг бидн зурач Евгений Курнеевин зурсн зургудт үзҗәнәвидн. Сән дурәр үүлдг эн зурачин үүләврмүдин һәәхүл одахн зургудын Хальмг государственн галерейин әнгд сехгдв. Энд хөр һар үүләвр үзүлгдҗәнә. Нурһлж төрскн теегин бәәдл үзүлҗәх зургуд, натюрмортмуд. Төрскн һазртан дурлдган, Хальмгин булң болһн энүнд әдл эңкр болж, седклинь байрлулҗахиг тер үүләврмүдәс үзж болхмн. Эн һәәхүлд үзүлгдҗәх «Цаһан җилк», «Ижл. Усчж йовх керм», «Нуурин көвәд», «Тег. Тоһруд», «Гөрәсд» гиж нерәдгдсн зургуд нааран ирсн әмтнә оньг авлхнь маһд уга, гиж сангдна.

Эн һәәхүлин тускар бичхләрн, «Министрин зурсн зургуд» гиж бидн репортажан нерәдвидн. Тернь учрта. Юнгад гихлә һәәхүлд оршсн үүләврмүдиг үүләсн күүнә — Евгений Павлович Курнеевин даажах үүлнь — республикин финансин министр. Һәәхүлиг үзсн зәрм хәләһәчнр, нег үлү баһчуд терүг меддго чигн болх. Бүкл республикин финансин халхиг һардҗах күн зург зурна гидгнь соньн йовдл, гиж тоолад, һәәхүл секгдсн өдр бидн Е. П. Курнеевла харһж эн төрәр күүндвр кеввидн.

— Күндтә Евгений Павлович. Та республикин финансин министр болж көдлнәт. Даажах ик үүлтн Тана сул цагтан күцәҗәх үүдәлтлә яһж ирлцнә,—гиж сурвидн.

— Дүрслгч билг-эрдмд дурлад, эврән зург зурх седкл бәәхлә, даажах үүл ямаран даавртa болв чигн эдн хоорндан харш болшго,—гиж Е. П. Курнеев хәрү өгв.—Мини көдлмш соньмслтлам залһлдата болж нанд медгднә. Финансин халх көдлмш кесг то-диглә залһлдата, төрүц соньн биш керг гиж әмтн нурһлж тоолна. Тернь чигн чик болх бәәдлтә. Тегәд көдлмшәсн сул цагтан цаас, шир, бииp (кисть) авад зург зурхла, күн сергәд одна. Иигж амрч, ухаһан сергәхдән би йостаһар дурлув. Тер учрар даажах үүлм болн сул цагтан бәрдг үүлм хоорндан залһлдата, нег-негндән туста болж нанд медгдиә. Зург зурлһн мини авг-бәрцин нег халхд хуврв.

—Зург зурлһнд оньган йостаһар кезә Та өгвт?

—Зургуд зурхдан бичкндән чигн дурта биләв. Оньдин эндтенд юм зурад йовдг биләв. Школд сурчахдан, көдлмшт орхларн чигн эрсин газетмуд, олн зүсн плакатмуд зурлһнд орлцжалав. Болв йостаһар зург зурлһнд зуг медәрхләрн орлав. Илднь келхлә, зургуд зурдг цол чигн күртлго бәәдг билә. Тюменьск областин Ханты-Мансийск келн-улсин округт бәәхдән баһ настадан эклж көдлләв. Дәкәд Хальмг һазрурн хәрү ирхләрн көдлҗәһәд улсин эдл-ахун институтд Ростов балһснд сурһуль сурлав, терүнә дару аспирантур. Хөөнь даавртa көдлмш. Ахрар келхд, зургуд үүдәдг цаг күртҗәсн уга.

Болв бичкнд дасси юмн мартгдсн уга. Архитектурн институтд сурчасн Сергей көвүм нег ләкж герүри шир авч ирв. Терүгинь авад, эклад зурув. Тер цагас авн эн керг бийим йостаһар авлв.

—Эн һәәхүлд орулгдсн үүләврмүдәс Тана седклиг хамгин икәр авлдгнь бәәх. Терүкнә тускар келхитн сурҗанав.

— Миниһәр болхла, үүдәсн үүләвр болһн күүнд әдл эңкр. Тегәд негинь йилһхд нанд ода күчр. Тиим болв чигн эн «Тег. Тоһруд» гисн зургин тускар онц келхәр седләв. Тоһруна би үзсн күн терүг кезәд чигн мартшго. Тиим өвәрц, тиим сәәхн. Терүнд кеду күн авлгдж үүдәлтдән омг авсн болх. Би чигн эднәс үлдсн угав. Төрскн тег, эргидк ниртмж нанд ямаран ик байр болн өргмж үүләдгиг эн зургарн би медүлхәр седләв.

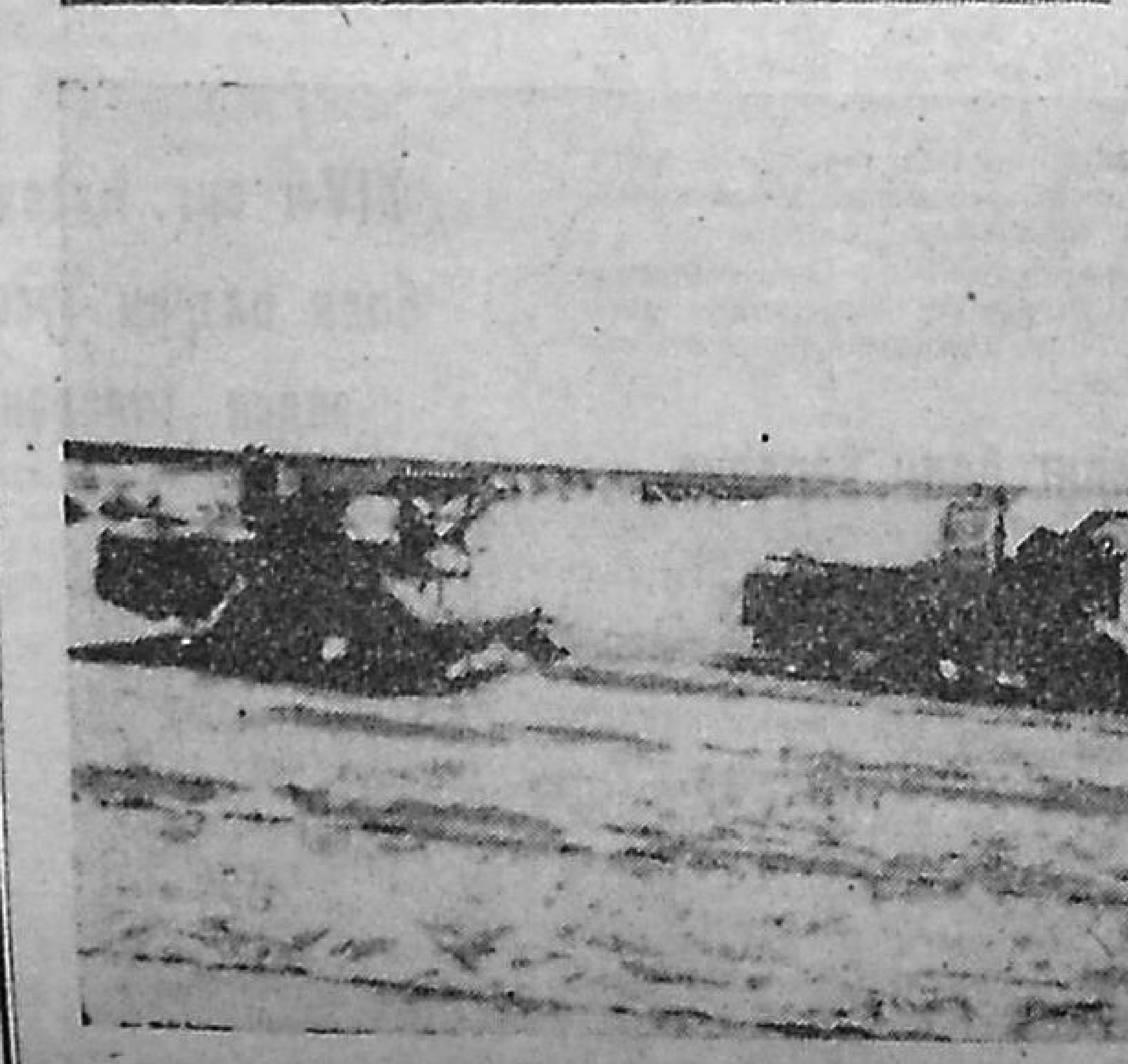
...Евгений Павловичин келсн үгин учр-утхинь үүдәсн үүләврмүднь тодрхаһар цәәлһҗәнә. Хальмг теегин булң болһн — Көк тенгсин, Ижлин көвә чигн, теегин аһуһар саадгин сумн мет кисҗ йовх гөрәсдин гүүдл чигн энүнә эрдмд омг өгсинь зурсн зургудынь илдр үзүлҗәнә.

ӘӘТИН Виктор.

ЗУРГУДТ: Е. П. Курнеевин зурсн зургуд.

Р. Астахован цоксн зургуд.

Спортивн таавр

12-ч тиражин программ (моһа сарин 24—25)

Футболар СССР-ин чемпионат. Ах лиг

Моһа сарин 24 (бемб» өдр)

1. «Ротор» (Волгоград)—«Черноморец» (Одесса)
2. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Москва)
3. «Спартак» (Москва) — «Памир» (Душанбе)
4. «Металлист» (Харьков) — ЦСКА
5. «Шахтер» (Донецк) — «Арарат» (Ереван)

Моһа сарин 25 (нарн өдр)

6. «Жальгирис» (Вильнюс) — «Днепр» (Днепропетровск)

Футболар Италин чемпионат

Моһа сарин 15 (нарн өдр)

7. «Кремонезе» (Кремона) — «Асколи» (Асколи)
8. «Наполи» (Неаполь) — «Ювентус» (Турин)
9. «Генуя» (Генуя) — «Лацио» (Рим)
10. «Болонья» (Болонья) — «Сампдория» (Генуя)

Футболар Испаня чемпионат

Моһа сарин 25 (нарн өдр)

11. «Барселона» (Барселона) — «Атлетико» (Мадрид)
12. «Вальядолид» (Вальядолид) — «Севилья» (Севилья)
13. «Сарагоса» (Сарагоса) — «Атлетик» (Бильбао)

(ТАСС)

Лотерейин тиражин ашмуд

Спортивн Союзспортлото негдлт 1990 җилин лу сарин 24-с авн 25 күртл болсн «Спортпрогноз» лотерейин 8-ч тиражин аш диглв. Тираж 3089394 вариант орлцв.

Шүүвр: 13 аш—1—10000-д арсл, 12 аш—105—882-д арсл, 11 аш—1680—214-д арсл.

Тиражд шүүсн билетмүдәр авх шүүврмүднь 1990 җилин моһа сарин 17-с авн мөрн сарин 17 күртл өгтдхмн.

(ТАСС)

* * *

«Спортивн таавриг» 9-ч тиражин ашмуд

(Моһа сарин 3—4)

1—2, 2—1, 3—1, 4—Х, 5—2, 6—2, 7—1, 8—1, 9—Х, 10—1, 11—2, 12—2, 13—1

Оньгтан автн: түрүн то — командсин парин тойг, хойрдгч то — харһлтсин аш.

ТАСС

•Газетд барлгдсна мөрәр

СОГТУ БӘӘСН БИЙНЬ...

1990 җилйн лу сарин хойрт мана газетин негдгч халхд «Урдк һардачрин бумбс» гидг статья барлгдла. Терүнә автор —«Калмводстрой» негдлтин 37-ч тойгта ПМК-и ахлач коммунист Л. К. Бадмаев

нү?»,— гиж сурхлам, прокурор нанд уголовн кергиг зогсалһна бола бурута күүг коллективин даавртг авхин туск шиидврин хариг үзүлв. Терүнд юн бичәтә?

эвдрсн «Нива» автомашинә өөр энд-тенд герин шовудын тасрсн толһас кевтж, машин дәәр бәәсн Руденкод өөрдж нам болшго билә. Юнгад гихлә, тер зөвәр согту билә. Те-

гад согту эс болдмби? Шилр Цаһан Амнд митинг болв. Района культурин Герт тер асхн дөрвн зу шаху күн цуглрв. Мана газетд бичсн ур Л. К. Бадмаев «Авангард» га-

•Мана умшачнрин үүдәлтәс

ҮҮМӘТӘ ЦАГ

Үүмәтә цагин шуурһн
Үүлн мет хурлзна.
Ондарулһна халун төрт
Оралдсн харшлт учрна.
Арал. Ижл чальчана,
Аглһ аһар бузрдна.
Азербайджан, Армень, Карабах

Күнкл Ленинә заавриг
Кинзнгәр тархахар седнә.
Олн эгчнр—республикүдәс
Өнчән хувахнь йилһрнә.
Кен буруһан һәәлнәвидн,
Кезәнк тууҗлан нульмнавидн.
Өөрән бәәсән гемшәнәвидн,
Өкарлх, вичрсән мартнавидн...

Үүрләһән салҗах мет,
Седкл, зүркм үүмнә,
Саначрхх цаг орна.
Күүндх, дурлх, күндлх
Келн мартгдҗана, келн!
Төрскн, хәәртә келн,
Танег, әмд келн.
Хоорндан, хоша, гертән

хш. Хамгин сан күдәмжиг манахс нег ик тәрәр кеси слайдмуд белдлнид барв. Тер бийнь эднд ода деерән мергжлтнь болн дамшлтнь куртжәхш. Талдан балһсдын эрдмчнрдә чигн эдн бәт залһлдә бүрдәһәд уга.

Эн болн нань чигн тәрмудт Элстин профсоюзмудын Бәәшңгд болсн семинар нерәдгдв. Зүрг болн кино цокачнр эндд цуглрв. Фотокружокудын һардачнр эндд дамшлтарн хувалцв. Семинарт эдн сценарий бичдһиг, өңгтә пленкиг эд-бод келдһиг болн кинофильмсин монтаж келдһиг дасхв. Нәәрән ирсн әмтнд ахр кинофильмс болн слайдмуд үзүлв. Орлцачнр эврәннь тоолврарн хувалцв. Дамшлтан байжулхд, мергжлтән өөдлүлхд семинар сән дөңгән күргв гиж эдн келв.

Эн кергт улм ик то әмтиг орлцулхин, эднә сул цагиг сәәнәр бүрдәхин төлә цааранднь чигн тиим семинармуд цуглулгдхмн. Тиим кевәр районт болн селәнт зүрг болн кино цокдг әмтнә то икдәд чигн бәәх.

А. ВУТЕРО.
Элст балһсн.

Негдгч ормд

Яшкуль селәнә 1-ч тойгта дундын школд футбол наадхдан дурта сурһульчнр баһ биш. Класс болһнд эврәннь команд бәәнә. Ода хавр ирсн кемд эдн кесг частан футбол наадна. Тегәд чигн школын хамцу командд билгтә кесг наадачнр бәәнә. Одахн школд 7-ч болн 8-ч классмуд дунд мини-футболар марһан болв. Цугтан эңд диилхәр седжәлә.

Болв түрүн ормд 7-ч «б» классин футболистнр һарв. Ахр цагин болзгт эдн эврәнь сән белдврән үзүләд диилвр бәрлә. Мини-футболд тайм болһн 10—15 минут болна. Тегәд чигн эн саамд эврәннь тактикән болн наадна һол күцләән сәәнәр медх кергтә. 7-ч «б» классин сурһульчнр эн әрһән сәәнәр үзүлв. Района марһанд чигн негдгч школын элчнр түрүн орм эзлв. Финалд эдн Прогрессовск болн Таван-Гашунск школмудын командсиг шүүв.

Мана корр.

«Хальмг үнн» газетин редакцд

Хальмг АССР-ин улсин депутатын кандидат Б. А. Тачиевин итклтә әмтнә көдлмшин тускар эн жилин моһа сарин 4-д «Хальмг үнн» газетин корреспондент В. Шакуевд 31-ч тойгта участков сунһврин комиссин ахлач В. Ф. Логуновин өгсн интервьюд әрвгохә хәжһр хәрү өггдснәс иштә участков 31-ч сунһврин комисс үб. Б. А. Тачиевәс болн әнүнә иткләтә әмтнәс гемән сурҗана.

Участков сунһврин 31-ч тойгта комисс.

(ТАСС)

***

«Спортивн таавриһ» 2-ч тиражин ашмуд

(Моһа сарин 3—4)

1—2, 2—1, 3—1, 4—Х, 5—2, 6—2, 7—1, 8—1, 9—Х 10—1, 11—2, 12—2, 13—1

Оньгтан авти: түрүн то — командсин парин тойг, хойрдгч то — харһлтсин аш.

ТАСС

●Газетд барлгдсна мөрәр

СОГТУ БӘӘСН БИЙНЬ...

1990 жилин лу сарин хойрт мана газетин негдгч халхд «Урдк һардачнрин бумбс» гидг статья барлгдла. Терүнә автор —«Калмводстрой» негдлтин 37-ч тойгта ПМК-н ахлач коммунист Л. К. Бадмаев бәәрн Советмүдт сунһлһн болжах цагин кесг йовдлмудын тускар эврәннь тоолврарн газетин умшачнрла хувалцв.

«Района Советин депутатын кандидатнрас негнь района «Авангард» нертә газетин редактор А. С. Руденко редакцин «Нива» шин машиг согтуһар залж йовад, зеткртә йовдлла харһад терүгән күүчж хәмхлв. Шидр болсн СССР-ин улсин депутатыг сунһхин өмн тиим редактор СССР-ин улсин депутатын кандидат, партин таңһчин комитетин хойрдгч секләтр Б. Д. Муевин иткләтә күн болж үүлдлә. Терүн деер КПСС-ин района комитетин бюрон болн района Советин күцәгч комитетин гешүн болж дегц йовна. Келсн цагтан негәр келәд, кесн цагтан талданар кеһәд йовсн коммунистнр бәәхлә оли әмтн дуад парть тоомср эзлнә гиж келж болхий? Зуг эгл һардач үүрмг бәәдлтәһәр көдлмштән ирхлә ямаран буулһгдсн улгүр манад чигн цөн биш. Советин күцәгч комитетин болн партин райкомин гешүдт эврә дурарн бәәх зөв өггджәнә гиж темдглх кергтә».— гиж Лаго Капунович бичсмн.

Статья барлгдсна хөөн «Авангард» газетин редакторин дарук, эклц партин организацин секләтр В. А. Шабанов автор Л. К. Бадмаевд болн мана редакцур жиицүләд иигж әәлһәд келж: «Статьяд хәжһрәр бичәтә. Мана редактор А. С. Руденко әрүл биллә. Хәжһриг чиклхин төлә талдан статья бичәд таднаг зарһд орулж өгхәр бәәнәвидн».

Тегәд би редакцәс дааһар авад Юстинск РОВД тал одув.—Таниг соньмсулжах материалмудыг хойр долан хонг хоорән района прокурор А. М. Бембеев авла,— гиж милицд келв. Прокурорын кабинетд мендләд орж ирхләм, Николай Манджиевич республикин прокуратурин көдләч үр Беспаловла күүндҗәж.—«Руденкон туск материалмуд танд бәәну?»,— гиж сурхлам, прокурор нанд уголовн кергиг зогсалһна болн бурута күүг коллективин даавр авхин туск шиидврин харңг үзүлв. Терүнд юн бичәтә?

Астраханск областин Енотаевск РОВД-ин мөшкәч лейтенант Е. А. Нестерова РСФСР-ин Уголовн кодексин 211-ч статьян 1-ч әңгин темдгәр орулж өгсн 6493-ч тойгта уголовн кергиг хәлән темдглв:

«1988 жилә бәр сарин 20-д 21 часин алднд Москва — Әәдрхн хааһин 1267 километрт жолач А. С. Руденко (Цаһан Амн поселкин) «Авангард» газетин редакцин төөд оржах 10-16 КЦА гостойгта ВАЗ 2121 автомашин согтуһар залж йовад, хааһин хажуд зогсжасн «КАМаз» машитә цокгдв. Терүнә ашт ВАЗ 2121 автомашин эвдрж, редакцд 1276 арслңга һару һарһгдв».

Мөшкләһнә йовдлын кемд А. С. Руденко эврә цуг бурушән медәд, редакцд үзүлсн һаруһан сән дурарн даав. Руденко сән халхас бийән үзүлсндән коллективдан тоомср эзлжәнә, хойр үрән өскжәнә, һаруһан цугинь даaж. Тегәдчн «Авангард» газетин редакцин болн типографин коллектив эврәннь ахлачан шинәс сурһмжллһнд авсмн.

Деер темдглсн учр деерәс болн Руденкон һарһсн буру йовдл әәмшгтә биш болсндан терүнә чикрлһн уголовн засглһн угаһар болхиг очьгт авад РСФСР-ин УПК-н 9 статьяһар һардвр кеж мөшкәч А. С. Нестерова шиидж:

«А. С. Руденкон уголовн кергиг РСФСР-ин УПК-н 211 статьян 1-ч әңгәр зогсахмн».

—Эн шиидвр 1989 жилә лу сарин 28-д авгдж, болв редакторг коллективин даавр авхин төлә кесн хург редакцин болн типографин коллективд моһа сарин 14-д болж. Юңгад тиигжәхмб,— гиж келн, прокурор Н. М. Бембеев Енотаевск района прокурорла күүндәд,—эн шиидвр уурулгдсмб аль угай медтн гиж селвг өгв.

Енотаевкд би Руденкон ДТП (хааһин-көлгнә йовдлын) тускар милицин кесг көдләчнрлә, эмчнрлә харһад күүндүв.—Тер сө би дежурить кежәләв. Мадн тер ормд өөрдәд ирхлә, эвдрсн «Нива» автомашинә өөр энд-тенд герин шовудын тасрсн толһас кевтж, машин дотр бәәсн Руденкод өөрдж нам болшго билә. Юңгад гихлә, тер зөвәр согту билә. Терүнә уголовн кергиг би эклләв, дәкәд мөшкәч Е. А. Нестеровад өгчкләв,— гиж мөшкәч Надежда Сергеевна Кузнецова келв. Енотаевск ЦРБ-н эмч Нина Петровна Лаврова бас келв:—Руденко зөвәр согту билә. Тер сө би дежурн эмч болад, терүг хәләж шинжлләв. Хирургическ әңгд терүг авч ирхлә, кесгтән бөөлжв, идсн цуг хотнь һарв. Әркин үнр кесгтән больниһд каңкнв.

Района больницин архивд Руденкон 1116-ч тойгта медицинск карт бәәнә. «Күнд кемжәнд әркәс согтлһн» — тиим диагноз бәчм нөкдин әңгин дежурн эмч А. А. Вишняков терүнд бичж.

Енотаевск района прокурор В. В. Метрашенко шидрәс авн эндд көдлжәнә, болв теднә прокуратурт бәәсн уголовн кергиг зогсалһна болн бурута күүг даавр авхин туск шиидврин харңг умшчкад, зөвәр өөрж келв: «Юңгад тиим буру йовдл һарһсн ахлачиг коллектив даавр авчахмб? Терүнә уголовн кергиг архивас сурулж авад, хәләнәв».

Прокурор В. В. Метрашенко болн РОВД-ин мөшкәчнрин әңгин ахлач Н. А. Самсонов хойрас закьян (запрәс) цаас авад, Әәдрхнд бәәсн УВД-д би одув. УВД-н мөшкәчнрин әңгин ахлач В. И. Пожидаевин заавраар ах мөшкәч К. С. Дмитриева нанд Руденкон уголовн керг үзүләд умшж өгв. Зарһин-медицинск шинжллһнә актд эмч Н. П. Лаврова бичжәнә: «Күнд кемжәнд әркәс согтлһн». Болв А. С. Руденко эврән ю келв?—Тер өдр би «Полынный» совхозин кооперативмүд хәләләв. Альд болв чигн әрк ууси уга билә. Асхн долан часин алднд герүрн харж йовув. Зуг зуурм бийм тасго болад, һурв дәкж машиһән зогсавув. Терня, мини санаһар «Хром» гидг кооперативд химическ урсхлар болвсрулсн арс хәләснәс көлтә...»

Нә, тиим болхла, «Хром» кооперативд өдрин дуусн көдлжәх залус арсна үкрәс юңгад согту эс болдмби? Шидр Цаһан Амнд митинг болв. Района культурин Герт тер асхн дөрвн зу шаху күн цуглрв. Мана газетд бичсн үр Л. К. Бадмаев «Авангард» газетин редакторин дарук В. А. Шавановас сурв: «Та юңгад эврәнь ахлачан харсад, намаг әәлһн жиицүлмбт? Цуг мана района әмтн Руденког согту бәәсинь медна, тадн юңгад нуужахмбт?»

— Кесг дәкж комиссмүд ирәд хәләлә, согту бәәж гисн йовдл чик болж һарсн уга,—гиж Валерий Андреевич келв.

—Би эврән Руденкон кергиг Енотаевск РОВД-д одад сәәнәр умшад хәләләв. КПСС-ин таңһчин комитетин, партин комиссин ахлач П. С. Панасенко бас ирәд умшад хәләлә. Кемр Руденко бийән эс цеврлхлә, би отставкд һарад, гертән бәәнәв гиж КПСС-ин района комитетин партийн комиссин ахлач А. А. Амтеев келв.

—А. С. Руденко буру йовдл согтуһар һарһж, тегәдчн тер партийн халхар засглгдх зөвтә,—гиж РОВД-н ахлач В. Б. Менкеев болн района прокурор Н. М. Бембеев хургт келцхәв.

—А. С. Руденко согту билә гисн шиидвр би шидр түрүн болж үзүв. Терүнә тускар бюро кехмн,—гиж КПСС-ин райкомин хойрдгч секләтр Копейко И. И. келв.

Материал барт белдгджәсн цагт немр зәңг ирв.

Моһа сарин 6-д партин района комитетин бюро болв. А. С. Руденко әрлһ орулснас йштә көдлмшәсн һарһгдв, чаңһ шоодврла харһулгдв гиж учетн карточкд бичгдв.

Мана корреспондент болжах бюрод бичә ортха гиһәд партин района комитетин бүрдәмжин әңгин заведующ В. И. Бембеев олн зүсн харшлт тәвәд, бюро эклх цагинь хажһрар келәд бәәв.

Аш сүүлднь А. С. Руденко тиим йовдл һарһсн уга гиһәд, терүг митингд харсен КПСС-ин района комитетин партийн комиссин ахлач А. А. Амтеев бас партийн шоодврла харһулгдв.

ХӨӨЧИН ИЮЛИЯ

●Мана умшачнрин үүдәлтәс

ҮҮМӘТӘ ЦАГ

Үүмәтә цагин шүрүн
Үүлн мет хурлзна.
Ондаруллһна халун төрт
Оралдсн харшлт учрна.
Арал, Ижл чальчана,
Аглһ аһар бузрдна.
Азербайджан, Армень, Карабах
Аралдж цусан асхна.
Арсм, мек, гем, чееруд
Альд болвчн үзгдпә.
Арслңгин үн баһрна.
Авдгнь лавкд хоосрна.
Айстан шиидвр авгдна,
Ажлач улс бушна.
Долән күүндвр мартгдна,
Дөрглж цуүгән икднә.

Күпкл Ленинә зааврнг
Киизңгәр тархахар седнә.
Оли эгчнр—республикүдәс
Өнчән хувахнь йилһрнә.
Кен буруһан һәәлнәвидн,
Кезәңк туужлан нульмнавидн.
Өөрән бәәсән гемшәнәвидн,
Өкәрлх, өнчрсән мартнавидн...
Юн болжахмб, олн-әмтн!?
Яһж бәәхмб бидн?
Нөөрм сөөд күрхш—чеежин
киләсн.
Номт бишүв—эгл хальмгв:
Төрскн келнә бәәдл
Төрүц ухаһасм һархш—зована
Үклин үүлд орсн

Үүрләһән салжах мет,
Седкл, зүркм үүмнә,
Санчрхх цаг орна.
Күүндх, дурлх, күндлх
Келн мартгджана, келн!
Төрскн, хәәртә келн,
Таисг, әмд келн.
Хоорндан, хоша, гертән
Хальмг күүндвр ховрша.
Меддгнь цөн болхв?
Медшгонь олн болхв?
Нөөрм күрхш...

БАДМ-ХААЛЬҺИН Иван.
Яшкуль селән

МАНА МАЛ

Хальмг һазрин малмудынь
Хасгин ориг йовулв.
Хәәртә сәәхн комсомол көвүд
Хураһад, тууһад һарв.

Арвн нәәмтә Каару көвүг
Ахлулад, һардулад йовулв.
Асрад өскси аав-ээжнь
Ардаснь хәләлдәд үлдв.

Һурвх хонсн Булһн бер
Һаран дайлад, асхрулад
Һанцарн өссн Инжин Каару
Һашутахн нульмсан арчв.

Улан балһсн деерәс
Ут хааһдан орв.

Үнршлдәд, үүмлдәд, мөөрлдәд
Уул һазраси хаһцв.

Арнзл сәәхн зеерд мөрд
Ардан хәләж инцхалдв
Аһу өргн хальмг теегм
Аһурсан хәәж өнчрв.

Ижләр йовдг паром деернь
Иилһәд тоолад ачв,
Ирхүв, хәрхүв гихләг,
Итклтә хааһнь хаагдв.

Хальмг тохмта малмуднь
Хасгин һазртнь идшлв.
Харм төрж хәләһәд,
Халун нульмсан асхлав.

Улан шар үкрмүдән
Уралд күргәд хайлав.
Уралын һолын уснаснь
Ууж уидиһән хәрүлләв.

Хойр амта бууһан авад
Хортан дархар һарлав.
Харһу бууһин утаднь
Хөв-йөрәлән даалһлав.

Олн һолын уснаснь
Уухин селгән ирв.
Үннә дурта иньгәсн
Хаһцхин цагнь ирв.

Б. АМБЕКОВА.
1942 жил.

Редактор А. Б. АЛЬДАЕВ.

КИНО

«РОДИНА». (Ик зал). Влюбленный мужчина. Эклцнь: 10.30, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30. (Бичкн зал). Из жизни Федора Кузькина. 2 серий. Эклцнь: 10.00, 13.00, 16.00, 19.00.

«ДЖАНГАР». Каменная душа. Эклцнь: 10.00, 12.00, 14.00, 16.30, 18.30, 20.30.

«ОКТЯБРЬ». (Ик зал). Влюбленный мужчина. Эклцнь: 15.00, 17.00, 19.00, 21.00. (Бичкн зал). Нечистая сила. 2 серий. Эклцнь: 17.00, 20.00. Бичкдүдт кинофильм. Утренние звезды. Эклцнь: 15.30.

ПРОФСОЮЗМУДЫН КУЛЬТУРИН БӘӘШН. Точный удар. Эклцнь: 16.00, 18.00, 20.00.

МАНА ХАЯГ: 358000 ХАЛЬМГ АССР, ЭЛСТ БАЛЬСН ЛЕНИНӘ УУЛЬНЦ 243 ҺУРВДГЧ ДАВХР

«КАЛМЫЦКАЯ ПРАВДА» — ОРГАН КАЛМЫЦКОГО ОБКОМА КПСС, ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ КАЛМЫЦКОЙ АССР. ОСНОВАНА В 1920 ГОДУ. ВЫХОДИТ ПЯТЬ РАЗ В НЕДЕЛЮ НА КАЛМЫЦКОМ ЯЗЫКЕ. ОБЪЕМ 2 ПЕЧАТНЫХ ЛИСТА ПРИВЕДЕННЫХ К ФОРМАТУ ГАЗЕТЫ «ПРАВДА»

ТЕЛЕФОД редакторин — 5-25-33 приемна — 5-64-41. редакторин даруксин — 5-56-37 5-62-45 дааврта секләтрин — 5-64-80. әңгүдин: партийн төрмүдин болн пропагандын — 5-54-93 селәнә эдл-ахун — 5-63-13. 5-57-35. промышленн — 5-56-15. советск тосхлтын — 5-62-34. литературин болн искусствин — 5-79-76. секретариатын — 5-54-07. бичгүдин — 5-54-09. орчуллһна — 5-58-03. зәңглһнә — 5-56-36. бухгалтерин — 5-79-60. машбюрон — 5-57-30. корректорск — 5-24-02. коррпунктс Каспийскд — 9-21-16. Баһ Дөрвдт — 9-11-04. Цаһан Амнд — 9-17-81.

КПСС-ин ХАЛЬМГ ТАҢҺЧИН КОМИТЕТИН ИЗДАТЕЛЬСТВ

К — 01048. Республиканская типография Государственного комитета Калмыцкой АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, гор. Элиста, ул. Ленина 245. Заказ 479.